

**Ekonomická
fakulta
Faculty
of Economics**

**Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice**

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Ekonomická fakulta

Katedra účetnictví a financí

Diplomová práce

Finanční gramotnost u seniorů

Vypracovala: Bc. Jana Grycová

Vedoucí práce: Ing. Liběna Kantnerová, Ph.D.

České Budějovice 2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana GRÝCOVÁ**
Osobní číslo: **E12692**
Studijní program: **N6208 Ekonomika a management**
Studijní obor: **Účetnictví a finanční řízení podniku**
Název tématu: **Finanční gramotnost u seniorů**
Zadávací katedra: **Katedra účetnictví a financí**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl práce:

S ohledem na závažnost tohoto tématu prověřit finanční znalosti seniorů jako jedné z ohrožených skupin obyvatel ČR.

Rámcová osnova:

1. Úvod
2. Literární rešerše
 - seznámení s pojmem finanční gramotnost
 - projekty finanční gramotnosti v ČR
3. Metodika
 - seznámení se s daty a jejich využití pro vlastní analýzu
 - vytvoření dotazníku pro sběr dat
 - analýza, komparace dat a využití statistických metod
4. Praktická část
 - výsledky vlastní analýzy a zhodnocení zjištěných dat
5. Závěr
6. Seznam odborné literatury

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **40-50**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury:

JÍLEK, Josef. Peníze a měnová politika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0769-1.
LÍNSKÝ, Petr. Finanční gramotnost: obsah a příklady z praxe. 1. vyd. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. ISBN 978-80-87063-13-2.
NOVÁKOVÁ, Vladimíra a Věroslav SOBOTKA. Slabikář finanční gramotnosti: základních 7 modulů finanční gramotnosti. 1. vyd. Praha: COFET, 2011. ISBN 978-80-904396-1-0.
PETRÁŠKOVÁ, Vladimíra a Zuzana HORVÁTHOVÁ. Vybrané kapitoly z finanční gramotnosti. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010. ISBN 978-80-7394-233-5.
PETÝRKOVÁ, Lenka a Pavlína CHMELAROVÁ. Základy finanční gramotnosti. 1. vyd. Praha: Generation Europe, 2012. ISBN 978-80-904974-8-1.
REVERENDA, Zbyněk. Peněžní ekonomie a bankovníctví. 4. vyd. Praha: Managment Press, s.r.o., 2005. ISBN 978-807261-132-4.
RYAN, Joan S. Personal financial literacy. 2. vyd. Mason: South-Western/Cengage Learning, 2012. ISBN 978-0-8400-5829-4.
SYROVÝ, Petr a Tomáš TYL. Osobní finance: řízení financí pro každého. 1. vyd. Praha: COFET, 2009. ISBN 978-80-247-3813-0.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Liběna Kantnerová, Ph.D.**
Katedra účetnictví a financí

Datum zadání diplomové práce: **7. července 2014**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. srpna 2014**

doc. Ing. Ladislav Rolínek, Ph.D.
děkan

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
EKONOMICKÁ FAKULTA
Studentská 13 (1)
370 05 České Budějovice

doc. Ing. Milena Jílek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Českých Budějovicích dne 7. července 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Ekonomickou fakultou - elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Bc. Jana Grycová

Poděkování

Velmi děkuji vedoucí diplomové práce, Ing. Liběně Kantnerové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky při zpracování diplomové práce. Současné děkuji zaměstnancům Centra sociálních služeb Staroměstská, Domova pro seniory „U Hvízdala“ a Ing. Zuzaně Farníkové z Komerční banky, a. s. za ochotu při vyplňování dotazníků.

OBSAH

1. ÚVOD	3
2. FINANČNÍ GRAMOTNOST.....	5
2.1 Pojem finanční gramotnost	5
2.2 Složky finanční gramotnosti	7
2.3 Finanční rozpočet	8
2.4 Možnosti nakládání s úsporami.....	11
2.4.1 Cenné papíry	12
2.4.2 Termínované vklady	14
2.4.3 Úsporné vklady.....	15
2.4.4 Investiční a podílové fondy	16
2.4.5 Stavební spoření	18
2.4.6 Penzijní připojištění	20
2.4.7 Životní pojištění.....	21
2.5 Možnosti získání finančních prostředků z cizích zdrojů.....	21
2.5.1 Spotřebitelský úvěr	22
2.5.2 Kontokorentní úvěr.....	23
2.5.3 Hypoteční úvěr	24
2.6 Sociální aspekty finanční gramotnosti.....	25
2.6.1 Předlužení a exekuce	26
2.7 Prodejní akce.....	27
3. Ochrana spotřebitele.....	30
3.1 Základní nástroje ochrany spotřebitele.....	30
3.2 Instituce ochrany spotřebitele	32

3. 3 Hlavní problémy ochrany spotřebitele na současném finančním trhu v ČR.....	34
4 Projekty finanční gramotnosti v ČR.....	36
4. 1 Den finanční gramotnosti (8. 9.)	36
4. 2 Strategie finančního vzdělávání	37
4. 3 Projekt „Rozumíme penězům“	37
4. 4 Program finanční gramotnosti a prevence zadlužení.....	38
4. 5 Odpovědný přístup k financím – podpora vzdělávání a jeho propagace	38
4. 6 Projekty finanční gramotnost ve vybraných zemích EU	39
4. 6. 1 Projekty finanční gramotnosti na Slovensku.....	39
4. 6. 2 Projekty finanční gramotnosti v Polsku	40
5. METODIKA.....	42
5. 1 Vědecké metody zkoumání.....	42
5. 2 Dotazníková metoda.....	43
5. 3 Metoda výzkumu.....	46
5. 4 Vlastní analýza.....	46
5. 5 Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku	46
6. PRAKTICKÁ ČÁST	49
6. 1 Výsledky výzkumu.....	49
7. DISKUZE.....	62
8. ZÁVĚR	69
9. SUMMARY	75
10. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	76
11. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	80
12. PŘÍLOHY.....	82

1. ÚVOD

Téma mé diplomové práce je „Finanční gramotnost seniorů“. A proč právě takové téma? Jsem si vědoma toho, že v posledním čtvrtstoletí se toho v naší republice mnoho změnilo. Tyto změny postihly i oblast finančnictví a peněžnictví. Přibylo mnoho bankovních i nebankovních institucí, rozšířila se nabídka finančních služeb. Každá instituce má své produkty, používá různé rozdělení produktů a liší se jejich nabídka. Není tedy jednoduché se v tak různorodé nabídce vyznat a vybrat si to, co by nám nejvíce vyhovovalo. Jednoduché není ani, pokud se rozhodnem, vybírat podle propagačních letáčků jednotlivých institucí či podle jejich internetových stránek. Každá taková instituce klade při své propagaci důraz hlavně na výhody svých produktů, ale již nemluví o jejich méně výhodných stránkách.

Je tedy pochopitelné, že lidé, kteří se přímo finančními službami nezabývají nebo jim nejsou příliš blízké, mají problém při výběru. Pro své rozhodování mohou použít různé způsoby, ať již jde o informace přímo ve finančních institucích, v informačních letácích, na internetu, pomoci od známého či od nezávislého finančního poradce. Vzhledem k výše popsané složité situaci, je zřejmé, že největší problém s orientací ve finančních službách mají naši starší spoluobčané. Někteří, zejména ti starší, kteří již jsou více let v důchodu, se jen těžko orientují v nových nabídkách. Důvodem může být i jejich ztížená mobilita, mnozí nemají dostatečné počítačové znalosti a to včetně znalosti práce na internetu. Bohužel v některých propagačních materiálech jsou některé i důležité věci psány poměrně malým písmem, což některým ze starších lidí činí problém. Pokud si k tomu všemu připočítáme důvěřivost důchodců, je více než zřejmé, že právě oni se stávají nejvíce ohroženou skupinou, která snadno podlehne i planým slibům a pořídí si produkt, který nebude pro ně nejvhodnější. A to v lepším případě, v horším případě podlehnou slibům různých podvodníků, kteří z nich leckdy vymámí i celoživotní úspory.

Ve své práci jsem se tedy rozhodla oslovit tuto věkovou skupinu a zpracovat analýzu toho, jak jsou lidé důchodového věku seznámeni s finančními službami, jak tyto služby finančních institucí využívají a zda je využívají i jak by si uměli poradit v některých složitějších situacích, případně zda ví, kam se obrátit o radu. Některé otázky jsou situovány o 20 let zpět a to z důvodu, že dnešní senioři patřili v té době mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo a sektor financí se velmi změnil, přibylo spoustu nových finančních institucí, produktů a služeb, které situaci na trhu znepřehlednili.

2. FINANČNÍ GRAMOTNOST

2.1 Pojem finanční gramotnost

Zájem o pochopení finanční gramotnosti a problémů s osobními a rodinnými financemi a jejich řešení se dostává do popředí diskuzí vlád, finančních institucí, politických stran, médií, sociologů a dalších subjektů. Podepisuje se na tom fakt, že jsou k dispozici statistiky České správy sociálního zabezpečení o alarmujícím počtu důchodů s nařízenou exekuční srážkou.

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Částka	30 855	35 223	40 718	46 121	51 184	60 874	67 614	70 997

Tab. 1: Počet důchodů s nařízenou exekuční srážkou

Zdroj: vlastní zpracování

V odborném tisku je těžké najít shodu autorů v tom, jak definovat finanční gramotnost. Vždy se uvádí výčty důvodů, proč lidé zápasí s řízením svých financí. Zpravidla se přitom konstatuje, že spotřebitelé mají nízkou úroveň znalostí ze světa financí a také nízké sebeuvědomění a nedostatečné sebeřízení. Podíváme-li se na tyto argumenty podrobněji, skrývají se za tím hlubší příčiny, proč tomu tak je:

- bankovníctví se reguluje v prostředí globální ekonomiky, která je stále složitější a dynamičtější,
- na základních a středních školách chybí nebo je nedostatečné finanční vzdělávání,
- konzumní přístup k životu a kulturu výhodných koupí a různých bonusů podněcuje agresivní marketing zacílený na spotřebitele a usnadňuje rychlá dostupnost úvěru. [4]

Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb.

Finančně gramotný občan (mimo jiné):

- má alespoň hrubou představu o tom, kolik má aktuálně k dispozici vlastních peněz,
- sestavuje si domácí (rodinný, osobní) rozpočet a sleduje jeho dodržování (případně ho průběžně upravuje),
- plánuje své výdaje alespoň na měsíc dopředu,
- je připraven na situaci ztráty hlavního příjmu a ví, jak dlouho by byl schopen pokrýt životní náklady po ztrátě příjmu,
- vytváří si rezervy, tj. např. odkládá pravidelně část svých příjmů,
- přemýšlí o tom, z čeho bude žít ve stáří, a tuto otázku aktivně řeší,
- při výběru finančního produktu zvažuje více nabídek a více zdrojů informací,
- zná základní finanční produkty, např. v oblasti platebních karet zná rozdíl mezi kartou debetní a kreditní, zejména pokud např. kreditní kartu skutečně používá,
- je si vědom rizik spojených s některými finančními produkty,
- ví, co dělat, když dojde k odcizení či ztrátě platební karty,
- ví, podle čeho si vybírat finanční produkty, např. spotřebitelský úvěr,
- platí své účty včas,
- dříve než si něco koupí, pečlivě zvažuje, zda si to může dovolit,

- uvědomuje si, že nelze získat současně minimální míru rizika, vysoký výnos a okamžitou likviditu,
 - má připraveno řešení v případě obtížné finanční situace,
 - informuje věřitele o své neschopnosti splácet,
 - v případě, že uvažuje o půjčce (úvěru), zohledňuje jak cenu půjčky (RPSN), tak také svou možnost splácení (zohledňuje tedy absolutní výši měsíční splátky).
- [10]

Finanční gramotnost je specializovanou součástí širší ekonomické gramotnosti, která navíc zahrnuje např. schopnost zajistit si příjem, zvažovat důsledky osobních rozhodnutí na současný a budoucí příjem, orientaci na trhu pracovních příležitostí, schopnost rozhodovat o výdajích apod. Nedílnou součástí finanční gramotnosti jsou také nezbytné makroekonomické aspekty a oblast daňová, a to zejména vzhledem k tomu, že se významně podílí na finančních zdrojích jednotlivců i domácností, a má tedy významný vliv na peněžní toky v soukromých financích. Finanční gramotnost jako součást ekonomické gramotnosti tvoří jednu ze složek tzv. klíčových kompetencí, tedy znalostí, dovedností a hodnotových postojů, které by měl občan mít, aby se dokázal v současné společnosti uplatnit. [16]

2. 2 Složky finanční gramotnosti

Definice finanční gramotnosti je strukturovaná. Finanční gramotnost jako správa osobních či rodinných financí zahrnuje tři složky:

- peněžní gramotnost,
- cenovou gramotnost,
- rozpočtovou gramotnost.

Peněžní gramotnost představuje dovednosti pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz, pro transakce s nimi a znalost nástrojů učených k jejich správě (např. běžný účet, platební nástroje, apod.).

Cenová gramotnost zahrnuje problematiku cen a inflace. Předpokladem k pochopení cenového mechanismu je znalost základních ekonomických veličin (trh, nabídka, poptávka).

Rozpočtová gramotnost představuje schopnost porozumět důležitým pojmům, jako jsou veřejné finance, které v sobě zahrnují jednak rozpočet vlády, jednak soustavu rozpočtu státu, měst a obcí, příjmy a výdaje rozpočtu, daně, deficitní hospodaření, rozpočtová politika, pochopení jejího principu nám může pomoci při správě rodinného či osobního rozpočtu.

K finanční gramotnosti se dále pojí zvláště gramotnost numerická (z hlediska gramotnosti finanční se týká především finančních numerických úkonů), gramotnost informační (jako schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit relevantní informace v kontextu) a gramotnost právní (jako orientace v právním systému, přehled o právech a povinnostech a také možnostech, kam se obrátit o pomoc). Rozvoj těchto kompetencí je současně prostředkem k vytváření a posilování politického, právního a ekonomického myšlení občanů. [2]

2. 3 Finanční rozpočet

Jedním z nástrojů, který napomáhá jedinci či celé domácnosti zvládnout požadavky na život v ekonomické realitě, je osobní či rodinný rozpočet.

Rozpočet by měl být navržen tak, aby splňoval finanční cíle, jako je placení za běžné výdaje a úspory do budoucna. Chceme-li vytvořit rozpočet, začneme při pohledu na částku, kterou máme k dispozici. Poté je důležité se rozhodnout, kolik z této částky budeme ukládat a kolik budeme utrácet. Pamatujme si, že rozpočet je plán. Náš skutečný příjem, úspory a výdaje nemusejí být přesně tak, jak byly plánovány.

Můžeme porovnat aktuální výdaje rozpočtu, abychom viděli, jak dobře jsme plánovali. Tento proces nám pomůže vytvořit lepší rozpočet v budoucnu. [8]

Rozpočet je souhrn příjmů a výdajů jedince či celé domácnosti za určité období. S pomocí vytvořeného rozpočtu lze příjmy a výdaje udržet „pod kontrolou“, zjistit případná problematická místa, popř. odhalit finanční rezervy domácnosti.

Rozpočet je rámcem pro zmenšování dluhů a tvorbu naspořených prostředků. Rozpočet by měl obsahovat i rezervu a úspory pro nečekané výdaje jedince či celé domácnosti. Úspory znamenají prostředky pro budoucnost, které se nespotřebují běžnými náklady jako je doprava, bydlení nebo potraviny. Příjmy domácností tvoří peníze, které mohou být v hotovosti či na účtu, získané především příjmy ze zaměstnání nebo podnikání, sociálními transfery či jinými pasivními příjmy. Na druhou stranu mají domácnosti i výdaje tvořené penězi, kterými je třeba zajistit chod domácnosti. Výdaje dělíme na sedm kategorií a to na běžnou spotřebu, bydlení zahrnující náklady spojené s užíváním bytu – nájem, energie, voda, internet a doplatky. Dále vzdělávání a zábava, kam patří koníčky, sport kultura nebo dovolená. Další kategorií je ochrana členů domácnosti, která zahrnuje například pojištění. Dále spoření, dluhy a ostatní výdaje. Dobře sestavený rozpočet vytvoří přehled o aktuálním stavu našich peněz. Důležitý je i celkový stav majetku, který je tvořen nemovitostmi, movitými věcmi, finančním a nehmotným majetkem a pohledávkami. [2]

Rozpočet se snadno počítá pomocí tabulky, kam napíšeme dvě položky a to příjmy a výdaje. Nejlepší cestou je také analýza příjmů a výdajů domácností, které se mapují např. za poslední měsíc či rok. [11]

Příjmy:

- čistý příjem,
- příjem partnera,
- sociální a jiné dávky,
- pobíraný důchod,
- příjem z pronájmu,

- příjem z investice,
- jiné příjmy.

Výdaje:

- nájemné,
- ostatní výdaje spojené s bydlením,
- auto – benzín, pojištění, údržba,
- nákupy pro domácnost, potraviny,
- internet, telefon, televize,
- oblečení, boty,
- spoření,
- hygienické potřeby,
- dovolená, cestování,
- zábava, kultura,
- cigarety, alkohol,
- jiné výdaje.

O rozpočtu platí, že:

- příjmy mohou být větší než výdaje, tj. vzniká přebytek rozpočtu,
- příjmy mohou být menší než výdaje, tj. vzniká schodek rozpočtu,
- příjmy se mohou rovnat výdajům, tj. rozpočet je vyrovnaný.

Omezením zbytečných výdajů lze ušetřit i pár tisíc korun. Jestliže se dostaneme do mínusu, vytvoříme dluhy a jestli nechceme jít dále do deficitu, musíme někde výdaje snížit nebo ještě lépe zvýšit příjmy. Rozpočet se také skládá z odlišných položek v různých fázích života. U seniorů je již více či méně ustálen. [2]

Důležité je vytvořit si peněžní zdroje, které budeme moci využít v penzi, protože dnes, v roce 2014, se nelze spoléhat pouze na státní finance, jejichž budoucnost je nejistá. Zajištění peněz do budoucna je důležité pro náš pocit bezpečí a odvíjí se od naší zodpovědnosti. Příjem se dá získat například majetkem, který se dá okamžitě zpeněžit, pasivními příjmy jako jsou nájmy či renty, nebo dobře zvolenou pojistkou. Zde se jedná především o životní pojištění. V případě stáří hovoříme spíše o denním hospodaření s penězi. [12]

Česká národní banka ve spolupráci se společností STEM/MARK, a. s. provedla v roce 2010 kvantitativní výzkum s 1005 respondenty, kde zkoumala finanční gramotnost obyvatel v České republice. Na základě tohoto výzkumu zjistila, že téměř všichni respondenti mají přehled o svých financích. Skoro polovina dotázaných si tvoří rozpočet, schovává si účtenky a má k dispozici finanční rezervy. Více než polovina přemýšlí o zajištění na stáří a 43 % lidí se chce spoléhat pouze na důchod. Co se týče internetového bankovníctví, využívá jej pouze třetina respondentů. Mnoho z nich platí účty včas, a když nemají peníze, snaží se nepůjčovat si. Ohledně smluv si pouze třetina přečte celé znění smlouvy. [22]

2. 4 Možnosti nakládání s úsporami

Nejprve je potřeba zmínit rozdíl mezi investováním a spořením. Spoření spočívá v pravidelném ukládání peněz na spořicí či bankovní účet a jejich postupné zhodnocování předem známou úrokovou sazbou. Spoření je vhodné v případě, že preferujeme jistotu před rizikem. Možností, kam uložit volné peněžní prostředky, je mnoho. Každá z možností má jiné nároky na objem prostředků, likviditu a míru rizika. Mezi nejjednodušší možnosti patří běžný účet, termínovaný vklad, stavební spoření či penzijní připojištění. Naopak v případě investování je nutné počítat s rizikem, že investice nedosáhne očekávané výnosnosti. Každý občan by měl mít základní přehled o těchto produktech a vědět, na co si dát při jejich výběru pozor.

2. 4. 1 Cenné papíry

Cenné papíry jsou klasickým nástrojem investování. Určité zárodky cenných papírů se objevují již v době alexandrijské. Dlužník potvrzoval bankéři svůj závazek vystavením a podepsáním dlužnického listu. Na druhé straně bankéř při přijímání vkladů vydával vkladateli písemná potvrzení o přijetí vkladu. K rozvoji cenných papírů dochází až v době středověku. Objevují se tzv. generální úvěrové listy. Knížata, papežové a jiní vysocí hodnostáři je tehdy vystavovali na svůj účet. Emitent se zde zavazoval těm, kteří poskytlí úvěr koupí úvěrového listu, splatit upsanou částku včetně úroků. Majitel úvěrového listu ho mohl v případě potřeby prodat jiné osobě, aniž docházelo ke změně ve výši a podmínkách pohledávky.

Rozhodující význam získávají cenné papíry s rozvojem kapitalistické ekonomiky. Postupně dochází ke zdokonalování techniky bankovních operací a k institucionalizaci úvěrových vztahů do různých druhů cenných papírů. Cenné papíry se stávají nástroji, které obíhají na finančních trzích. K rozvoji trhů cenných papírů přispělo i vládní deficitní financování a akciová forma podnikání.

Cenný papír je právní nárok majitele vůči tomu, kdo je v něm zavázán. Cenný papír je nositelem právního nároku, který v sobě ztělesňuje, a je pro jeho vznik, existenci, převod a zánik v zásadě nenahraditelný. Cenné papíry mohou být vydávány v listinné nebo zaknihované podobě.

Podle ztělesněného práva v cenném papíru rozlišujeme zbožové papíry, papíry peněžního trhu a papíry kapitálového trhu.

Zbožovými cennými papíry jsou skladní listy, lodní listy, konosamenty atd., ve kterých je vyjádřeno, komu patří určité zboží a kdo má právo s tímto zbožím disponovat. Tyto cenné papíry nepředstavují investiční instrument, nýbrž ztělesňují právo na určitou věc.

Cenné papíry peněžního trhu jsou druhem investičních instrumentů, např. státní pokladniční poukázky, depozitní certifikáty, které ztělesňují krátkodobé pohledávky.

Cenné papíry kapitálového trhu jsou cennými papíry v užším slova smyslu. Ztělesňují pohledávky nebo podíly. Tyto cenné papíry můžeme dělit podle několika hledisek.

Podle ztělesněného práva

- dluhové cenné papíry (dluhopisy, konvertibilní dluhopisy a opční dluhopisy),
- majetkové cenné papíry (akcie, podílové listy, participační listy).

Podle charakteru důchodů

- cenné papíry s pevným úročením, u kterých je emitent povinen platit pravidelně peněžní částky, k nimž se zavázal,
- cenné papíry s proměnlivým úročením, kdy se v pravidelných časových intervalech provádí přizpůsobení nominálního zúročení aktuální úrokové míry,
- cenné papíry s nulovými platbami, kde je výnos dosažen rozdílem mezi emisním a umořovacím kurzem,
- cenné papíry s proměnlivým výnosem, kde jsou platby závislé na výsledku hospodaření emitenta.

Podle převoditelnosti

- cenné papíry na doručitele (na majitele), kdy se za vlastníka považuje ten, kdo cenné papíry předloží, zaručují nejvyšší stupeň převoditelnosti, protože změna vlastnictví se realizuje pouhým předáním cenného papíru,
- cenné papíry na řad, na kterých je vyznačeno jméno oprávněné osoby s doložkou na řad, převod práva na plnění se uskutečňuje zvláštním písemným prohlášením zpravidla na rubu cenného papíru indosamentem,
- cenné papíry na jméno, na kterých je vyznačeno jméno oprávněného a převod vlastnického práva se uskutečňuje cesí, přičemž je třeba o této skutečnosti uvědomit emitenta. [3]

Na burzu s cennými papíry nemůže fyzická osoba vstoupit, a proto se z tohoto důvodu používají nejrůznější prostředníci. Česká národní banka varuje při výběru investiční firmy a doporučuje vybírat pouze ty firmy, které mají udělenou licenci právě ČNB. Seznam těchto licencovaných firem uvádí Česká národní banka na svých internetových stránkách. Licencovaného obchodníka neustále sleduje a kontroluje jeho chování na trhu jak ČNB, tak i komise pro cenné papíry či burza. Zvýšená pozornost při výběru obchodníka by se měla věnovat především u tzv. offshore společností, což jsou společnosti v nejrůznějších exotických destinacích. Ty mohou představovat určité nebezpečí a nemalé riziko.

2. 4. 2 Termínované vklady

Termínované vklady jsou vklady na pevně stanovené období (výše vkladu se během jeho trvání obvykle nemění) a zpravidla větší částku, kterou klient ukládá u banky za účelem vyššího úrokového výnosu s tím, že se po sjednanou dobu dobrovolně vzdává možnosti disponovat s vkladem.

Z hlediska způsobu časového omezení dispozice s vkladem se rozeznávají dva druhy termínovaných vkladů:

- vklady na pevnou lhůtu jsou termínované vklady deponované v bance na předem pevně sjednanou lhůtu, zpravidla jde o lhůty od jednoho týdne do několika měsíců, termín splatnosti může být sjednán i na přesně stanovený den,
- vklady s výpovědní lhůtou představují termínované vklady, u nichž je dispozice omezena předem sjednanou výpovědní lhůtou.

Úrokové sazby z termínovaných vkladů mají obvykle následující vlastnosti:

- jsou tím vyšší, čím větší je výše vkladu a čím delší je doba splatnosti (resp. výpovědní lhůta),
- rychleji a těsněji se přizpůsobují vývoji tržní úrokové míry, než je tomu u úsporných vkladů,

- úroková sazba je u vkladu na pevnou (a zejména krátkodobou) lhůtu většinou stanovena fixně pro celou dobu splatnosti, u vkladů s výpovědní lhůtou se většinou mění během trvání vkladu.

Způsob úročení vkladů může být stanoven některou z následujících možností, popř. jejich kombinací:

- úročení fixní – úroková sazba je fixní, pevná po celou dobu trvání vkladu,
- úročení pohyblivé – úroková sazba vkladu je vázána na určitou sazbu (základní sazbu banky, tržní referenční sazbu) a mění se podle změn sazby, na kterou je vázána. Pohyblivé úročení může být koncipováno i volněji, kdy je sjednaná určitá úroveň úrokové sazby a k jejím změnám dochází v závislosti na změnách hladiny úrokových sazeb.

Termínovaných vkladů využívají především domácnosti a podnikový sektor. Termínované vklady jim umožňují optimalizovat rozložení finančních prostředků tak, aby přinášely určitý úrokový výnos při zachování likvidity a relativně velmi malé rizikovosti.

Pro banku znamenají termínované vklady důležitý zdroj. Ve srovnání s vklady na viděnou jsou termínované vklady spojeny s nižšími obslužnými náklady. I když jsou termínované vklady spíše krátkodobé povahy a jejich celková výše se může v čase měnit, jejich určitá část opět zůstane v bance trvale k dispozici. [3]

2. 4. 3 Úsporné vklady

Úsporné vklady jsou vklady na úsporných vkladových účtech, proti kterým je bankou vystaven doklad, nejčastěji ve formě vkladní knížky (může se jednat i o vkladní list). Dispozice se vkladem je možná pouze proti předložení tohoto dokladu. Na rozdíl od termínovaných vkladů se v průběhu uložení mění zůstatek v důsledku vkladů a výběrů.

Způsob úročení úsporných vkladů je analogický jako u termínovaných vkladů. Pro výši a chování úrokových sazeb z úsporných vkladů zpravidla platí:

- výše úrokových sazeb z úsporných vkladů leží zpravidla pod úrovní srovnatelných termínovaných depozit. Vyplývá to do určité míry z toho, že s úspornými vklady je spojena větší pracnost, a tudíž pro banku znamenají i vyšší náklady,
- citlivost úrokových sazeb z úsporných vkladů na změny v tržní úrokové míře bývá nižší než u termínovaných depozit.

Úsporné vklady na vkladních knížkách zůstávají stále využívanou formou spoření mezi obyvatelstvem, jejich význam však postupně klesá. Jejich výhodou pro banky je to, že jsou relativně stabilním zdrojem, méně citlivým na vývoj úrokové míry než termínované vklady. Tradičně významný podíl úsporných vkladů na vkladních knížkách připadá na spořitelny. [3]

2. 4. 4 Investiční a podílové fondy

Investiční a podílové fondy jsou nezbytným prvkem efektivně fungujících finančních trhů. První fondy vznikají v polovině 19. století ve Francii a ve Skotsku. V USA dochází k rozmachu kolektivní formy investování po 1. světové válce. V kontinentální Evropě vznikají investiční a podílové fondy až po 2. světové válce. V současné době bezpochyby patří investiční a podílové fondy mezi nejdůležitější zprostředkovatele na finančních trzích.

Motiv zakládání investičních a podílových fondů spočívá především v myšlence kolektivního finančního investování, které by nejlépe spojovalo zájem investorů zhodnotit své volné finanční prostředky spolu se současným zabezpečením se proti případnému nezdaru rozdělením rizik z finančního investování.

Investování finančních prostředků do fondu je ve vyspělých státech považováno za atraktivní z následujících důvodů:

- fondy řídí odborníci, kteří disponují nejen velkým množstvím informací, ale mají i odborné znalosti,

- fondy nakupují velké množství různých investičních instrumentů, čímž velmi efektivně diverzifikují riziko,
- fondy dosahují oproti individuálním investorům nižších transakčních nákladů, protože obchodují s investičními instrumenty ve velkých objemech,
- fondy umožňují drobným investorům investovat do široké palety investičních instrumentů.

Modely fondů

Ve vyspělých státech existují dva základní modely fondů:

- investiční model,
- podílový model.

Investiční model fondu je založen na stejných principech, jako je organizována akciová společnost. Fond získává prostředky emisí akcií. Získaný kapitál pak investuje na finančním trhu do různých druhů investičních instrumentů. Při použití investičního modelu se investoři stávají akcionáři fondu, přičemž svá práva mohou prosazovat na valné hromadě. Tato konstrukce fondu se používá hlavně v USA, ve Velké Británii, ve Francii a v Nizozemí.

Podílový model fondu se liší od investičního modelu tím, že nemá právní subjektivitu. Podílový fond zakládá investiční společnost, která také zpravidla fond spravuje. Majetek podílového fondu je však oddělen od majetku investiční společnosti. Investor při vložení prostředků není akcionářem investiční společnosti, nýbrž je podílníkem na majetku fondu. Za vložený kapitál dostává investor podílový list. Tyto cenné papíry však neopravňují majitele zasahovat do správy fondu. Podílový typ fondu je obvyklý hlavně v Německu, Švýcarsku, Rakousku, Belgii a u některých fondů ve Francii a v České republice.

Z hlediska možnosti vydávání nových akcií (popř. podílových listů) rozdělujeme fondy na:

- otevřené fondy,
- uzavřené fondy.

Otevřené fondy mají neomezenou možnost emise nových akcií (popř. podílových listů). Počet akcionářů (podílníků) není omezen. Nové akcie (podílové listy) jsou emitovány podle poptávky investorů a strategie fondů. Fondy mají zpravidla povinnost zpětného odkupu, což zaručuje vysokou likviditu akcií (podílových listů). Kurz akcií otevřených fondů není určen nabídkou a poptávkou, ale vyplývá z vypočtené hodnoty denních kurzů v portfoliu fondu. [3]

Hodnota akcií otevřených fondů se stanoví každý den. Majetek fondu se skládá z aktuální kurzové hodnoty zásoby cenných papírů fondu, z hotovostí, z pohledávek, z odebíracích práv a z ostatních práv.

V uzavřených fondech je při založení určen fondem počet akcií (podílových listů). Fond má tedy omezený počet akcionářů (podílníků). Pro fond zpravidla neexistuje povinnost zpětného odkupu. Obchody s těmito akciemi (podílovými listy) se uskutečňují na sekundárních trzích. Tržní cena těchto akcií (podílových listů) kolísá s tržní hodnotou připadající na jednu akcii, přičemž však tržní cena zcela nekopíruje změny tržní hodnoty portfolia. Akcie fondů jsou často obchodovány s diskontem, což může být způsobeno nižší likviditou, špatnou kvalitou managementu, psychologii či spekulací.

Investiční a podílové fondy spravují ve svém portfoliu někdy i tisíce cenných papírů z celého světa. Změněné tržní podmínky vyvolávají i změnu původní investorské strategie a transformaci původních aktiv na aktiva výnosnější, méně riziková či likvidnější. [3]

2. 4. 5 Stavební spoření

Vedle různorodých finančních produktů, které fungují zcela nezávisle na státu a jsou v tomto směru naprosto neutrální, existují na trhu i jiné produkty, u kterých existuje státní podpora nebo zvláštní mechanismus regulace. K nejobvyklejším v tomto směru patří stavební spoření, penzijní připojištění a některé formy životního pojištění.

Jedním z nejoblíbenějších produktů, který má státní podporu, je stavební spoření. Současný systém stavebního spoření, jak ho známe u nás, je výsledkem postupného

vývoje a především tradice, která se vyvinula do podoby finančního produktu v německy mluvících státech. V dnešním smyslu slova jsou stavební spořitelny normálními bankovními institucemi specializovanými na konkrétní produkty a podrobené v plné míře regulačním orgánům, tedy bankovnímu dohledu České národní banky. Není proto divu, že společnosti, které poskytují služby stavebních spořitelen, jsou členy České bankovní asociace a patří do skupiny některého z velkých bankovních domů. [4]

Princip stavebního spoření spočívá, zjednodušeně řečeno, v tom, že účastníci stavebního spoření po jistou dobu spoří a po splnění určitých podmínek získávají zpět nejen své úspory, ale i nárok na poskytnutí účelového stavebního úvěru. Podstatnou výhodou stavebního spoření je to, že podmínky stavebního spoření, včetně relativně nízké úrokové sazby z úvěru, jsou pevně stanoveny při uzavření smlouvy a nelze je v jeho průběhu měnit.

Stavební spoření je tedy založeno na jedné straně na získávání relativně levných zdrojů, především z vkladů účastníků spoření, ze kterých se vytváří fond stavebního spoření. Na druhé straně jsou z tohoto fondu poskytovány relativně levné úvěry. Ve své podstatě jde o uzavřený systém financování. Stavební spoření obvykle podporuje určitým způsobem stát.

Průběh stavebního spoření můžeme rozdělit do tří fází:

- fáze spoření,
- fáze přidělení úvěru,
- fáze splácení úvěru.

Na počátku fáze spoření je uzavření smlouvy o stavebním spoření. Pro získání nároku na poskytnutí úvěru musí účastník k rozhodnému dni splnit určité podmínky:

- minimální dobu spoření,
- minimální výši naspořené částky,
- minimální výši tzv. hodnotícího čísla, které bere v úvahu délku a výši spořených částek.

Splní-li účastník stavebního spoření uvedené podmínky, má nárok na čerpání úvěru, nicméně musí prokázat schopnost splatit úvěru, popř. poskytnout i spořitelnou požadované zajištění. Úvěr může být použit pouze na bytové potřeby, které vymezuje zákon. Splácení úvěru probíhá podle sjednaného splátkového kalendáře. [3]

2. 4. 6 Penzijní připojištění

Další formou zhodnocení peněz, kterou stát podporuje, je penzijní připojištění. Jde o tradiční metodu, která má svou historii a v mnoha státech patří k nedílným součástem penzijních systémů. Podobně jako v případě stavebního spoření se dostáváme do značného problému ve chvíli, kdy máme popsat jeho současný stav v České republice, neboť od roku 1990 probíhají dlouhé diskuze o celkové reformě důchodového systému. V roce 1994 byl zaveden jako pomocný mechanismus zajištění obyvatel pro důchodový věk systém penzijního připojištění se státní podporou.

Klíčovou výhodou penzijního připojištění je státní příspěvek, který je poskytován ke každé smlouvě a každé platbě do systému. [4]

Od 1. ledna 2013 došlo ke změně výše státního příspěvku na penzijní připojištění spolu se zákony o důchodové reformě. Státní příspěvky jsou tak sjednoceny jak pro penzijní připojištění v transformovaném fondu, tak pro doplňkové penzijní spoření v účastnických fondech.

Konkrétní částka státního příspěvku závisí na výši příspěvku a případného příspěvku jiné osoby. Nárok na státní příspěvek nově vzniká od nejnižší měsíční úložky 300 Kč. Výše příspěvku se vypočítá jako 90 Kč + 20 % z částky nad 300 Kč. Maximální výše státního příspěvku na penzijní připojištění činí 230 Kč měsíčně.

Rovněž daňové výhody zůstávají pro penzijní připojištění zachovány. Stejně jako dříve je možné uplatňovat slevu na dani až do výše 12 000 Kč ročně a ušetřit tak na dani až 1 800 Kč ročně. Výše nároku na snížení daňového základu se počítá jako součet vašich příspěvků do III. pilíře, použitých na penzijní připojištění v daném roce, snížený o 12 000 Kč. [18]

2. 4. 7 Životní pojištění

Určitým zajištěním pro důchodový věk může být rovněž některá z forem životního pojištění. Tyto finanční produkty dostávají státní podporu v podobě možnosti snížit si daňový základ o část zaplaceného pojistného. Platí zde v podstatě stejná pravidla jako u penzijního připojištění. Smlouva tedy musí být uzavřena na dobu delší než 60 měsíců a její plnění musí nastat až poté, co pojištěný dosáhne věku 60 let. Maximální odčitatelná částka od základu daně je 12 000 Kč ročně. A konečně je nutné splnit také podmínky nejnižší cílové sumy plnění v případě dožití, a to:

- u smluv s pojistnou dobou od 5 do 15 let – 40 000 Kč,
- u smluv s pojistnou dobou nad 15 let – 70 000 Kč,
- u důchodového pojištění se za minimální pojistnou částku považuje částka odpovídající jednorázovému plnění při dožití. [4]

2. 5 Možnosti získání finančních prostředků z cizích zdrojů

Mezi nejčastější možnost jak získat finanční prostředky je především pomocí úvěru. Na finančním trhu je možné se setkat s mnoha druhy úvěrů. Nicméně ve všech zemích jsou za nejvýznamnější úvěry považovány úvěry poskytované komerčními bankami, umožňující jejich klientům si vypůjčit peníze. Mezi nejvýznamnější a v bankovní praxi nejpoužívanější druhy úvěrů patří především:

- spotřebitelské úvěry,
- kontokorentní úvěry,
- hypoteční úvěry,
- eskontní úvěry,
- emisní půjčky. [6]

Pro bližší seznámení byly vybrány 3 nejčastěji využívané úvěry občanů, konkrétně spotřebitelský, kontokorentní a hypoteční úvěr.

2. 5. 1 Spotřebitelský úvěr

Spotřebitelské úvěry jsou úvěry poskytované fyzickým osobám – spotřebitelům na nepodnikatelské účely.

Od komerčních úvěrů se zásadním způsobem liší z hlediska svého využití: u komerčních úvěrů plyne z úvěrového objektu cash flow, ze kterého se úvěr splácí. Naproti tomu spotřebitelské úvěry slouží ke krytí spotřebních výdajů, a tudíž úvěrovaný objekt přímo neprodukuje zdroje ke splácení úvěru.

Spotřebitelské úvěry se od úvěrů komerčních dále odlišují v následujících rysech:

- podkladové informace předkládané klientem bance v žádosti o úvěr jsou u spotřebitelských úvěrů méně kvalitní než u firem,
- primárním zdrojem ke splácení spotřebitelských úvěrů je běžný příjem klienta, jenž zpravidla přímo nesouvisí s objektem, na který je úvěr poskytován,
- průměrná výše jednoho spotřebitelského úvěru je nižší, než je tomu u úvěrů komerčních. Z tohoto důvodu využívají banky standardizace podmínek a průběhu spotřebitelských úvěrů, a snaží se tak snížit náklady spojené s jejich obsluhou.

Pro úrokové sazby ze spotřebitelských úvěrů většinou platí, že jsou relativně vysoké, což vyplývá z rizika, které je s nimi pro banky spojeno. Vzhledem k tomu, že výše úrokové sazby včetně dalších poplatků a způsob jejího stanovení jsou z hlediska dopadu na klienta základním faktorem determinujícím podmínky úvěru, a dále i vzhledem k tomu, že stanovení sazby by mohlo být ve formě, která by nedovolovala jejich relativně snadné posouzení ze strany klienta, jsou v zákoně o spotřebitelském úvěru pro úročení spotřebitelských úvěrů závazně stanovena některá pravidla.

Smlouva, v níž se sjednává spotřebitelský úvěr, musí obsahovat roční procentní sazbu nákladů na spotřebitelský úvěr, která vyjadřuje procentní podíl z dlužné částky, jenž je spotřebitel povinen zaplatit věřiteli v průměru za období 1 roku a počítá se podle závazně stanoveného vzorce. [3]

2. 5. 2 Kontokorentní úvěr

Kontokorentní úvěr je úvěr, který banka poskytuje v pohyblivé výši klientovi na jeho běžném účtu. Formálním základem tohoto typu úvěru je kontokorentní účet, tj. takový běžný účet, na kterém je možný kreditní i debetní zůstatek. Ve prospěch tohoto účtu připisuje banka všechny došlé úhrady a k jeho tíži zúčtovává všechny klientovy platby. Porovnáním těchto peněžních toků vzniká na běžném účtu buďto peněžní vklad, anebo na něm banka poskytuje úvěr. V určitých pravidelných termínech provádí banka vyúčtování kontokorentu, nechává si od klienta odsouhlasit saldo účtu a zúčtovává úroky, poplatky a provize.

Kontokorentní úvěr vzniká uzavřením úvěrové smlouvy, ve které se banka zavazuje poskytnout klientovi úvěr na běžném účtu. Současně mu oznámí výši úvěrového rámce, tzn. povolený rozsah přípustného debetu.

Vymezení úvěrového rámce závisí na potřebách klienta, na možnostech banky a na výsledku zkoušky úvěrové způsobilosti klienta.

Kontokorentní úvěr může být čerpán na různé účely:

- na vyrovnání výkyvů běžného účtu,
- na sezónní potřebu oběžného majetku,
- na dlouhodobější potřebu oběžného majetku,
- na krátkodobé investiční výdaje ve formě meziúvěru.

Kontokorentní úvěr bývá uzavírán jako krátkodobý úvěrový vztah, ale je velmi obvyklé, že bývá po několik let obnovován. Kontokorentní úvěr je splácen úhradami, které docházejí na běžný účet, a ke dni splatnosti úvěru musí být běžný účet vyrovnán.

Pokud klient přečerpá úvěrový rámec, sankcionuje ho banka zvýšenou úrokovou sazbou. Krátkodobé přetržky (cca do 3 dnů) banka zpravidla toleruje. Kontokorentní úvěr je nejdražším ze všech krátkodobých bankovních úvěrů, ale nabízí klientovi nezanedbatelné výhody. Umožňuje mu čerpat úvěr pouze ve výši odpovídající jeho aktuální potřebě a současně ho nezavazuje pevným splátkovým kalendářem. [7]

2. 5. 3 Hypoteční úvěr

Hypoteční úvěr je dlouhodobý úvěr určený k investování do nemovitostí a musí být zajištěn zástavním právem k nemovitosti. Tomuto typu úvěrových obchodů se věnují především specializované hypoteční banky, ale poskytují ho i obchodní banky a spořitelny. I v nich se hypotečním úvěrům věnují specializovaní pracovníci.

Doba splatnosti se u hypotečních úvěrů pohybuje v rozmezí 5 až 30 let, nejčastěji však 10 až 20 let. Hypoteční úvěr je úvěr účelový a lze ho v zásadě použít na:

- koupi nemovitosti,
- financování rekonstrukcí, oprav a modernizací nemovitosti,
- výstavbu nemovitosti,
- vypořádání spoluvlastnických a dědických nároků týkajících se nemovitostí.

Hypoteční úvěry mohou být poskytovány na nemovitosti již existující nebo i na nemovitosti, které teprve vzniknou. Pokud klient žádá o poskytnutí hypotečního úvěru, musí současně s písemnou žádostí předložit bance ještě následující podklady:

- doklad potvrzující vlastnictví nemovitosti, tj. aktuální výpis z katastru nemovitostí,
- nabyvatelský titul (kupní smlouva, darovací listina, potvrzení o dědictví apod.),
- znalecký odhad ceny nemovitosti.

Podle výsledku zkoušky úvěrové způsobilosti klienta banka rozhodne o poskytnutí úvěru a je připravena úvěrová smlouva. Její podepsání a čerpání úvěru je podmíněno vkladem zástavního práva do pozemkových knih vedených katastrálním úřadem. Další obvyklou podmínkou u tohoto typu úvěru je pojištění zastavené nemovitosti vinkulované ve prospěch banky. Hypoteční úvěr se tradičně úročí a splácí konstantními měsíčními splátkami. Úroková sazba je u hypotečního úvěru stanovena jako pevná po období stanovené v úvěrové smlouvě. Po uplynutí této doby může banka s klientem sjednat nové podmínky úvěru, které budou zahrnovat úrokovou sazbu stanovenou dle aktuálních podmínek na peněžním a kapitálovém trhu. Úplným splacením hypotečního úvěru vzniká nárok na výmaz zápisu hypotéky z pozemkových knih. [7]

2. 6 Sociální aspekty finanční gramotnosti

Pokud jedinec není finančně gramotný, nechá se ovlivnit nějakým přesvědčivým obchodníkem nebo špatně hospodaří, může se dostat do finančních problémů. Tyto problémy mohou zapříčinit sociální okluzi a ohrožení sociálně patologickými jevy. Nejvíce ohroženou skupinou jsou lidé před nástupem do důchodu, nezaměstnaní a lidé z nižších sociálních vrstev. [13]

Při absenci finanční gramotnosti jsou sociálně znevýhodnění jedinci ohroženi sociálně patologickými jevy a dále i problémy jako je předlužení, exekuce majetku, závislost na sociálních dávkách, vystěhování, na vydělané peníze by byla uvalena exekuce, proto se jim nevyplatí pracovat. Dále by byli vytlačováni na okraj společnosti a vystaveni kriminalitě a sociálně nežádoucím jevům. Proto je nutná výuka finanční gramotnosti, jež je účinným nástrojem prevence zadlužení. V Evropě pomalu začínají projekty, které tento typ výuky podporují. [2]

2. 6. 1 Předlužení a exekuce

Předlužení se odvíjí od neschopnosti splatit dluhy spojené s půjčkami, bydlením nebo například pokutami. Boom zadlužování nastal po roce 2000, kdy se úvěry staly snadno dosažitelnými. Začal být častý konzumní styl a tzv. život na dluh. V situaci tak nepříznivé jako je předlužení přitahují lidé tímto ohrožení například lichváře či obchodníky nabízející „rychlé půjčky“ s nepatřičným úrokem. Výše dluhu potom strmě roste, pro zadluženou rodinu se stává nesplacitelnou a není lehké se z tohoto koloběhu vymanit. Na poskytnutí úvěru zprostředkovatelé nepožadují žádné doložené příjmy nebo výpisy z účtu osoby, která chce peníze půjčit. V této situaci se ale nabídka odmítá jen těžko. Lichva je tedy nejproblematictější záležitostí v uzavřených chudších komunitách, na které se ovšem podílejí i různé nebankovní instituce. Pokud jde o proces lichvy, po nalákání a podepsání smlouvy lichvář vydělává na úrocích a v okamžiku, kdy nedorazí první splátka, pošle upomínku. Poté následuje osobní vyjednávání a práce pověřeného exekutora. Probíhá zabavení majetku, obstavení účtu či exekuce sociálních dávek. To znamená, že předlužení je nejen problémem sociálním, ale i ekonomickým, kdy lidé schopní práce jsou demotivováni, nepracují a skončí v sociální síti. [2]

Pokud jde o exekuci, má dlužník povinnost uhradit věřiteli závazek, a jestliže tak neučiní, přichází výkon rozhodnutí – exekuce. Důležité je rozhodnutí soudu nebo notářský zápis jako tzv. exekuční titul. Exekutor poté postupuje dle seznamu sepsaných věcí určených k zabavení nebo příkaze srážky ze mzdy či pohledávky nebo uskuteční prodej movitých a nemovitých věcí. Když je vyhlášena exekuce, hlavní je neodporovat a domluvit se s exekutorem na dalším postupu. [2]

Firem, které půjčují peníze, v poslední době rapidně přibývalo a disponují prostředky, jako jsou reklamní kampaně, rychlost a dostupnost půjčky a také si umí vyhledat dlužníky, kteří nesplácí své závazky a pronásledovat je kvůli vymáhání peněz. Ochrana spotřebitele v této oblasti zahrnuje pomoc při účelném řešení vzniklých konfliktů a při tvorbě informovaných rozhodnutí. Každý má zodpovědnost sám za sebe, rozhoduje o svých financích zcela sám, ale je potřeba, aby disponoval dostatečným kvantem znalostí a informací a vše si dokázal dát do souvislosti. Na druhou stranu

poskytovatel úvěrů také není nevinný a cíleně se zaměřuje na občany s nižší finanční gramotností, kteří ani nemusí porozumět napsané smlouvě. Předlužení je tedy velkou překážkou ke zpětnému začlenění do společnosti. Na místě je tedy prevence již na začátku tohoto koloběhu. Také je důležitá role státu, který by měl lépe informovat spotřebitele o jejich právech. Vzdělávání populace ale vyžaduje určitý čas a u sociálně vyloučených skupin to může být problém vyžadující i desítky let. Jednou z alternativ je i nízko úročená půjčka od státu, která by mohla konkurovat lichvářům. [2]

S předlužením souvisí, již dříve naznačené, sociální vyloučení. Je definováno jako: „Proces vylučování jedinců ze sociálního, ekonomického a kulturního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu nejen k rozdělovanému bohatství, ale i k dalším zdrojům jako je zaměstnání, vzdělávání, bydlení, zdravotní péče a sociální ochrana.“ Tím rozděluje jedince na ty, kteří se nacházejí uvnitř společnosti a na ty mimo ni. Finanční problémy či předlužení mohou být jednou z příčin sociální exkluze a návrat zpět do společnosti nemusí být snadný. [2] Toto vyloučení se může týkat jak jednotlivých seniorů, tak skupin. Jedná se o vyloučení z akcí důležitých pro život a společenské dění, je důsledkem nepříznivé situace a může způsobit i chudobu. V České republice se chudoba vyskytuje u devíti procent lidí, přičemž část z nich tvoří senioři. [14]

2. 7 Prodejní akce

Manipulativních technik, které používají obchodníci je mnoho. Když zjistí, že se s argumentací daleko nedostanou, zvolí nepřátelské manipulativní techniky, kterých je nespočet, a které se na předváděcích akcích hojně vyskytují. Součástí může být i skryté vyhrožování a neférové ovlivňování. Když obchodník omezuje svobodu názoru, užívá manipulativní nátlak. Ochrana před manipulací spočívá například v tom, abychom zůstali věcní, v klidu a například na slovní útok odpověděli „zajímavé“. [15]

Pokud jde o definici předváděcí nebo prodejní akce, za organizovanou akci se považuje: „akce určená pro omezený počet spotřebitelů, kteří na ni byli adresně či neadresně

pozvání, a v jejímž průběhu dochází k prodeji výrobků či poskytování služeb nebo jejich propagaci či nabízení, přičemž není rozhodující, zda je součástí akce též doprava osob účastnících se této akce. [23]

S prodejními akcemi souvisí i nekalé obchodní praktiky, které jsou zakázané a znamenají, že obchodník jedná v rozporu s obecně danými požadavky a může ovlivnit klienta v rozhodování. Tímto se zabývá i občanské sdružení spotřebitelů TEST, které zprostředkovává bezplatné poradenství ohledně uzavřených smluv, reklamací, podomních prodejců, klamavých reklam, škodlivých potravin a mnoha dalších problémů. Dále v této oblasti působí i Česká obchodní inspekce – ČOI, jež je nápomocna s nekalými praktikami prodejců či zamlčenými a lživými informacemi. [2]

Předváděcí akce začínají nevinně – barevným letákem, který láká k návštěvě levného zájezdu či nějaké zábavy s obědem a dárky. Starší lidé, kteří se účastní takovýchto akcí, mohou být nemile překvapeni a nabádáni k nákupu zbytečných a předražených věcí. [24]

Občanské sdružení spotřebitelů se touto problematikou také zabývá a vydalo příručku „Jak nepadnout do pastí“ určenou především seniorům. Popisuje v ní, že se spotřebitel musí naučit říkat ne a rozhodně číst to, co se chystá podepsat. Protože když už si senior pozve domů nějakého dealera a vyjde mu vstříc, může rázem přijít o úspory, které šetřil celý život, nebo se může dokonce zadlužit či přijít o byt. Senioři si musí uvědomit, že nemají povinnost podomní prodejce a dealery vůbec pustit do svého bytu. Také oplývají naivitou a důvěřivostí, a proto těžko uvěří, že existují takoví lidé, kterým jde pouze o zisk, a nabízejí spotřebič, který není tak zázračný jak uváděli. Když slyší, že je přístroj vyléčí a prodejci je o tom přesvědčí, těžko odolávají. Jestliže některý důchodce nepodlehne, přichází na řadu výhružky, nátlak, zamknutí v místnosti s předváděnými výrobky nebo nemožnost navštívit toaletu. Prodejci vždy přinutí alespoň jednoho kupujícího podepsat smlouvu, díky které zaplatí ještě více peněz, než by uhradil hotově. Když už se smlouva podepíše a kupující si uvědomí, že udělal chybu, je třeba rychle jednat. Odstoupit lze písemně do dvou týdnů od podpisu, nebo v případě, že prodejce nekomunikuje, je možnost obrátit se na pomoc soudu. [25]

Podnikání má více podob, někdy může skrývat i podvod a klam. Psycholožka Silvie Dymáková, ve filmu „Šmejdi“, uvádí, jak takovéto akce mohou vypadat, a popisuje důvody, proč lidé podlehnou nátlaku a taktice. Často jsou na místě i výhrůžky a fyzický útok. Když senior podlehne, podepíše smlouvu a v nejhorším případě i nějaký úvěr. Jediným doporučením je vyhýbat se takovýmito akcím, aby se člověk nedostal do nepříjemné situace. Ve filmu také vystupuje právník a sděluje informace o nezákonnosti takového jednání. Provedené analýzy prodávaných předmětů ukázaly, že se jedná o obyčejné levné věci, nikoliv o zázračné výrobky. Nejvíce alarmující jsou pak záběry ze skryté kamery obsahující výhrůžky týkající se potomků seniorů. Na druhou stranu zklamaní senioři vyrážejí na obdobné akce znovu z důvodu samoty a blízkosti ostatních lidí. [24]

Senioři navštěvují tyto akce, protože je láká barevný reklamní leták, který nabízí zdarma oběd či různé dárky a o předvádění výrobku se nezminí. Chtějí být stále součástí dění ve společnosti, ale toho lze dosáhnout jinými způsoby. Lepší je využít svůj volný čas jinak a sdružovat se například v klubech seniorů, které také pořádají různé akce, či v Univerzitách třetího věku. [26]

Společnost Dtest se také zabývá novým občanským zákoníkem, který obsahuje několik změn týkajících se spotřebitelských práv. Zahrnuje také podomní prodej nebo prodej mimo obchodní prostory, který se týká organizovaných zájezdů kvůli propagaci zboží. Novinkou je, že klient může od podepsané smlouvy odstoupit do dvou týdnů, jestliže smlouvu podepsal ihned a neměl čas na rozmyšlenou. Také zákon o ochraně spotřebitele č. 634/1992 Sb. definuje nekalé a klamavé obchodní praktiky: „jednání podnikatele vůči spotřebiteli v rozporu s požadavky odborné péče a je způsobilé podstatně ovlivnit jeho rozhodování.“ Klamání spotřebitele znamená uvádění lživých a nepřesných informací či zamlčení některých zkušeností. [26]

3. Ochrana spotřebitele

Potřeba posílit fakticky slabší postavení spotřebitele ve vztazích s finančními institucemi je vedle nutnosti zajistit stabilitu finančního sektoru jedním ze základních důvodů, proč stát přistupuje v této oblasti k regulatorním zásahům. Tato potřeba se zvyšuje s tím, jak se rozvíjí nabídka detailových finančních produktů a jak narůstá jejich komplexnost.

Za specifika finančního trhu, která odůvodňují zvýšenou potřebu ochrany spotřebitele ve srovnání s ostatními odvětvími národního hospodářství, lze považovat především dlouhodobý charakter některých finančních produktů, relativně nízkou frekvenci nakupování některých finančních služeb (a tedy omezenou možnost spotřebitele „učit se z chyb“) a často vysoké finanční závazky, které ze sjednání příslušné smlouvy pro spotřebitele vyplývají. S rozvojem finančního trhu a inovacemi v nabídce produktů lze pozorovat i nárůst komplexnosti některých produktů, které jsou retailové klientele nově nabízeny.

Účinná politika ochrany spotřebitele významně přispívá k informovanějšímu rozhodování spotřebitelů na finančním trhu, k rozvoji konkurence v nabídce finančních služeb, k omezování nekalých obchodních praktik, stejně jako k prevenci před nežádoucími sociálními jevy, které na spotřebitele dopadají v důsledku sjednávání určitých typů finančních produktů (zejména úvěrových). [4]

3.1 Základní nástroje ochrany spotřebitele

Politika ochrany spotřebitele je realizována různými legislativními, jakožto i nelegislativními nástroji a instituty. Mezi nejdůležitější z nich patří:

- Regulace vstupu osob, které se podílejí na sjednávání smluv o finančních produktech, do odvětví a podmínky setrvání v něm, realizuje se především prostřednictvím požadavků na prokázání minimální odborné způsobilosti

a dalších požadavků (organizačních, na důvěryhodnost příslušných osob, na úhradu správních poplatků apod.).

- Veřejně dostupná evidence výše uvedených osob (např. v podobě veřejnoprávních registrů finančních zprostředkovatelů dostupných na webových stránkách orgánu dohledu).
- Regulace náležitostí smluv o jednotlivých finančních produktech (pojistných, úvěrových, investičních, vkladových) a poskytovaných finančních službách (např. správě majetku, makléřské činnosti).
- Pravidla jednání představující zejména požadavky na komunikaci se zákazníkem, tj. získávání informací od zákazníka a plnění informační povinnosti vůči němu, přípustné způsoby přijímání pobídek, požadavky na výběr vhodného produktu a poskytování doporučení, apod.
- Regulace možností změny či ukončování smluvního vztahu mezi finanční institucí a zákazníkem – tj. zejména možnosti odstoupení od již uzavřené smlouvy, možnosti a podmínky výpovědi, předčasného splacení apod.
- Regulace mechanismů řešení spotřebitelských sporů vznikající mezi finanční institucí, resp. její distribuční sítí na straně jedné a zákazníkem na straně druhé.
- Cenová regulace spočívající v omezování výše nákladů, které pro spotřebitele přímo či nepřímo vyplývají ze sjednané smlouvy o finanční službě – např. výše maximální odměny pro zprostředkovatele, přípustná výše poplatku, úroku z úvěru apod.
- Výkon kontroly, dohledu a dozoru ze strany příslušného orgánu veřejné moci nad dodržováním příslušných zákonných povinností, včetně stanovování sankcí (tj. zejména ukládání pokut a odebrání, resp. neudělení povolení k výkonu činnosti).
- Vytvoření garančních záručních systémů umožňujících klientům výplatu náhrad za vložené prostředky neschopnosti finanční instituce dostát svým závazkům.
- Nezávislé poskytování informací o finančních institucích a finančních produktech a bezplatné právní poradenství ve spotřebitelských otázkách. [4]

3. 2 Instituce ochrany spotřebitele

Mezi subjekty a instituce, které se prostřednictvím výše zmíněných nástrojů podílejí určitým způsobem na realizaci ochrany spotřebitele, lze zařadit především:

- mezinárodní organizace a instituce Evropské unie,
- vnitrostátní orgány veřejné moci,
- finanční instituce a jejich profesní asociace,
- ostatní nevládní instituce.

Mezinárodní organizace a instituce EU

Mezi úkoly institucí EU patří především předkládání a schvalování legislativy závazné pro členské státy. Nejčastěji se jedná o směrnice či nařízení, jež se následně promítají do národní legislativy. Odhaduje se, že podíl této evropské regulace na nově vznikajících předpisech je v odvětví finančního trhu více než osmdesátiprocentní.

Těžiště činnosti mezinárodních organizací (např. Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, Světová banka, OSN) naopak spočívá především ve vydávání expertních doporučení, pořádání mezinárodních diskusních panelů, vypracovávání zpráv o politikách ochrany spotřebitele na finančním trhu v jednotlivých zemích apod.

Vnitrostátní orgány veřejné moci

Vnitrostátní orgány veřejné moci stanoví pravidla ochrany spotřebitele na finančním trhu, dohlíží na jejich dodržování, rozhodují spory. Dále koordinují užívání nástrojů ochrany spotřebitele na finančním trhu, případně doplňující činnosti tržních subjektů v oblastech s výskytem tržních nedokonalostí a selhání.

Orgánem, který je ze zákona ústředním orgánem pro ochranu spotřebitele na finančním trhu, je Ministerstvo financí ČR. Je zodpovědné za přípravu zákonů a vybrané sekundární legislativy, souběžně rovněž vykonává dozor nad poskytováním státního příspěvku na penzijní připojištění a kontrolu v oblasti státní podpory stavebního spoření. Orgánem dohledu nad finančním trhem a tvůrcem převážné většiny

prováděcích předpisů je Česká národní banka. Některé dozorové funkce vykonává rovněž Česká obchodní inspekce, při které také působí Evropské spotřebitelské centrum.

Domáhat se svých práv může spotřebitel formou žaloby u soudu, podnětem ke specializované instituci pro řešení spotřebitelských sporů ve vybraných sektorech finančního trhu – finančnímu arbitrovi.

Profesní asociace finančních institucí

Profesní asociace finančních institucí percipující na ochraně spotřebitele prostřednictvím samoregulačních aktivit, tj. především vytvářením kodexů etického jednání se zákazníky, případně také zaváděním interních mechanismů řešení stížností a sporů.

Sektor bankovníctví zastupuje Česká bankovní asociace a Asociace družstevních záložen. Sektor pojišťovnictví reprezentují Česká asociace pojišťoven a Asociace českých pojišťovacích makléřů. Nebankovní poskytovatelé spotřebitelských i podnikatelských úvěrových služeb jsou sdruženi do České leasingové a finanční asociace. Napříč jednotlivými sektory finančního trhu pak působí Asociace finančních zprostředkovatelů a finančních poradců ČR a Unie společností finančního zprostředkování a poradenství.

Ostatní nevládní instituce

Do ostatních institucí řadíme především spotřebitelská sdružení, právně-poradenská spotřebitelská centra, média zaměřená na problematiku osobních financí a vzdělávací instituce. Význam těchto subjektů spočívá především v informační, poradenské a vzdělávací činnosti vůči spotřebitelům.

S existencí sdružení založených k ochraně spotřebitele počítá i platná legislativa. Tato sdružení jsou aktivně legitimována jak k podání návrhu na zahájení řízení u soudu o zdržení se protiprávního jednání ve věci ochrany práv spotřebitelů, tak jsou oprávněna činit podněty orgánům veřejné správy v oblasti ochrany spotřebitele. Z těchto institucí lze jmenovat zejména Sdružení českých spotřebitelů a Sdružení obrany spotřebitelů.

Uvedené instituce pak ve spolupráci s jinými zakládají specializovaná poradenská pracoviště a centra – např. Poradnu při finanční tísní, Evropské spotřebitelské centrum pro ČR. [4]

3. 3 Hlavní problémy ochrany spotřebitele na současném finančním trhu v ČR

Provizní schémata v pojišťovnictví, neetický prodej životního pojištění

Na českém finančním trhu, zejména v sektoru pojištění, působí resp. je registrován mimořádně vysoký počet finančních zprostředkovatelů. V přepočtu na počet obyvatel se v případě ČR jedná o nejvyšší číslo v Evropě. Tento jev lze zdůvodnit různými způsoby. Jednou z příčin je nesporně nárůst významu externí distribuce a z něj plynoucí atraktivní odměňovací schémata. K omezení tohoto problému legislativa využívá především institut informační povinnosti distributora vůči zákazníkovi. V některých zemích je dokonce u některých produktů či osob, které tyto produkty sjednávají, provizní odměňování buď limitováno, nebo dokonce zakázáno.

Odborná způsobilost prodejců

Výše zmíněnou atraktivitu profese prodejce finančních produktů lze přičíst také relativně nízkým stávajícím bariérám vstupu osob do odvětví. V některých sektorech finančního trhu neexistují žádné požadavky na odbornost, v jiných sektorech pak sice ano, ale svůj účel fakticky zjevně neplní – důkazem je takřka 100% úspěšnost uchazečů u odborných zkoušek pojišťovacích zprostředkovatelů, a často pak i logicky nízká kvalita distributorem poskytovaných služeb – tj. schopnost nabízený produkt zákazníkovi náležitě vysvětlit, zodpovědět jeho otázky, správně uplatnit potřebné analytické postupy apod.

Spotřebitelské úvěry a zadlužování domácností

Fenoménem poslední dekády je nárůst zadlužení domácností. Úvěry a půjčky, které si domácnosti sjednávají, mohou mít různou podobu a účel. Z hlediska ochrany spotřebitele jsou nejproblémověji vnímány spotřebitelské úvěry poskytované nebankovními úvěrovými institucemi.

Obecně lze konstatovat, že cena úvěrování nebankovních institucí převyšuje náklady spojené s úvěrem poskytovaným bankou. Nebankovní půjčky čerpají především ti, kteří by si požadované zdroje u bank vzhledem ke svému finančnímu profilu nebyli schopni opatřit. Tito dlužníci jsou pro poskytovatele úvěru mnohem rizikovější, a proto úvěrová společnost požaduje v jejich případě rizikovou prémii – úvěr je pak dražší, neboť společnost počítá s menší návratností půjčených peněz, s vyšší delikvencí a složitějším vymáháním peněz od dlužníků. Vyšší cena úvěru však logicky zvyšuje nároky na rodinný rozpočet a tím i riziko nesplácení daného úvěrového instrumentu. Vytváří se pak určitá dluhová past či spirála, kdy nedostatek prostředků vyplývající z nutnosti splácet již sjednané úvěry nutí spotřebitele vyhledávat další drahé úvěrové zdroje, což zpětně dále zhoršuje jejich finanční pozici a schopnost naakumulované dluhy splácet. Výsledkem pak může být dokonce insolvence dlužníka a exekuce na jeho majetek.

V těchto situacích bývají problémy spotřebitele často zapříčiněny i nedostatečnou finanční gramotností spotřebitele. Spotřebitel za této situace není schopen vyhodnotit veškerá relevantní kritéria vhodnosti úvěru a vystavuje se tak různým rizikům – skrytým poplatkům za sjednání úvěru, vysokým sankcím za relativně drobné porušení smlouvy, nemožnosti řešit případný spor před soudem apod. [4]

4 Projekty finanční gramotnosti v ČR

Finanční vzdělávání může spotřebitelům pomoci porozumět hospodaření s penězi a přizpůsobovat se změnám svých potřeb, životním událostem a podmínkám v ekonomice.

V lidské komunitě platí, že jedinec se vzdělává, aby byl gramotný. Z toho můžeme dovést, že finanční vzdělávání vede k finanční gramotnosti. Finanční gramotnost charakterizuje stupeň a finanční vzdělávání je procesem, jehož prostřednictvím si investoři a spotřebitelé finančních produktů zdokonalují své porozumění finančním produktům a konceptům a s pomocí informací, instrukcí a rad rozvíjejí své dovednosti, schopnosti a sebedůvěru stát se vnímavějšími k finančním rizikům a příležitostem, činit informované volby, vědět, kam se obrátit pro pomoc, a udělat jiné účinné kroky ke zlepšení svého finančního zdraví.

Finanční gramotnost je relativně nová disciplína a investice do ní mají dlouhodobou návratnost, jejíž výsledky by měly být pečlivě měřeny a hodnoceny. V oblasti finančního vzdělávání existují zásady a jsou zpracovány různé programy. [8]

4.1 Den finanční gramotnosti (8. 9.)

Jedním z cílů projektu Den finanční gramotnosti je zvýšit finanční vzdělanost obyvatelstva a to pomocí standardizovaných lekcí finanční gramotnosti připravených pro různé věkové skupiny: žáky a studenty posledních dvou ročníků základních a středních škol, dospělé obyvatelstvo a speciální skupiny jako jsou děti v dětských domovech či ženy vystavené domácímu týráni a násilí.

Lekce finanční gramotnosti v rámci projektu Den finanční gramotnosti zdarma školí jednotliví vybraní a proškolení poradci Partners a odborníci Pioneer Investments, partnera projektu.

Vyhlášení 8. září „Dnem finanční gramotnosti“ dodá potřebě zvyšovat finanční gramotnost obyvatel ekonomicky vyspělých zemí váhu a bude apelem na občany, firmy a vlády, aby investovali do řešení tohoto problému více úsilí a prostředků. [17]

4. 2 Strategie finančního vzdělávání

Cílem strategie finančního vzdělávání je vytvoření uceleného systému finančního vzdělávání pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti v České republice. Strategie vymezuje hlavní problémy a navazující prioritní úkoly v této oblasti, včetně specifických úloh klíčových aktérů s důrazem na roli institucí veřejné správy. Finanční vzdělávání je tu nástrojem ke zvýšení úrovně finanční gramotnosti občanů České republiky.

Dokument v úvodní části shrnuje obecný přínos finančního vzdělávání a vazby na komplexní problematiku ochrany spotřebitele na finančním trhu. Na definici finanční gramotnosti a popis současného stavu úrovně finanční gramotnosti v České republice, ze kterých vyplývají klíčové priority a cílové skupiny finančního vzdělávání, navazuje popis základní struktury finančního vzdělávání, rámcové role pro efektivní spolupráci jednotlivých typů aktérů s důrazem na roli institucí veřejné správy a doporučení pro cílenou přípravu projektů finančního vzdělávání. [18]

4. 3 Projekt „Rozumíme penězům“

Projekt „Rozumíme penězům“ je uceleným programem, který základním školám umožňuje efektivně rozšířit školní vzdělávací program o problematiku finančního vzdělávání a podílet se tak na zvyšování finanční gramotnosti nejen žáků a pedagogického sboru. Zprostředkovaně také rodičů a dalších osob, které jsou součástí výchovně vzdělávacího procesu příslušné základní školy. Učitelům projekt poskytuje odborné informace, kvalitní učební materiály a prověřené metodické postupy,

kteřé jim pomohou s praktickou výukou. Jedná se o „živý projekt“, jehož cílem je zvyšování finanční gramotnosti dětí a dalších osob v delším časovém horizontu a proto mohou učitelé počítat s dlouhodobou podporou a servisem navazujícími na úvodní odborná školení. [19]

4. 4 Program finanční gramotnosti a prevence zadlužení

Projekt je zaměřen na poskytování odborného poradenství, prevence a praktické pomoci v oblasti předluženosti a finanční gramotnosti pro osoby se zdravotním postižením a osoby s chronickým dušením onemocněním v Královéhradeckém, Moravskoslezském kraji a kraji Vysočina. Tato pomoc bude probíhat formou individuálního poradenství, seminářů a přednášek o problematice, které budou přizpůsobeny cílové skupině a vytvářením metodické podpory pro odborné pracovníky občanských poraden. Z dlouhodobého hlediska projekt pomáhá cílové skupině odstranit bariéry při vstupu či návratu na trh práce. [20]

4. 5 Odpovědný přístup k financím – podpora vzdělávání a jeho propagace

Projekt „Odpovědný přístup k financím – podpora vzdělávání a jeho propagace“ se zaměřuje na realizaci vzdělávacích, poradenských a propagačních aktivit v oblasti finanční gramotnosti a reaguje tak na aktuální potřeby, které se projevují ve vyspělé společnosti. Cílovou skupinou projektu jsou jednotlivci – občané s trvalým pobytem v ČR, účastníci dalšího vzdělávání.

Cílem projektu je zvýšit kvalitu kompetencí obyvatel ČR v oblasti občanského vzdělávání, konkrétně odpovědného přístupu k financím a zvýšit motivaci jednotlivců k dalšímu vzdělávání prostřednictvím přípravy a realizace vzdělávacích a poradenských aktivit a propagace dalšího vzdělávání jednotlivců. V rámci projektu bude v každém

ze čtyř krajů (Jihomoravském, Zlínském, Olomouckém a na Vysočině) realizována série tematických odpoledních seminářů a workshopů. Dále bude také zřízena on-line poradna a zajišťováno individuální poradenství a mentoring k řešení a předcházení finančních potíží a rozvoji znalostí a dovedností jednotlivců. [21]

4. 6 Projekty finanční gramotnost ve vybraných zemích EU

4. 6. 1 Projekty finanční gramotnosti na Slovensku

Slovenská bankovní asociace

Slovenská bankovní asociace patří mezi největší poskytovatele finančního vzdělávání v této zemi. Od počátku roku 2011 zajišťuje on-line vzdělávání zaměstnancům bankovního sektoru v oblasti přijímání vkladů, poskytování úvěrů, pojištění a zajištění, kapitálových trhů a doplňkového důchodového spoření. Bankovní asociace poskytuje zaměstnancům studijní materiály formou prezentací. Po jejich nastudování následují testy. Po úspěšném ukončení kurzu dostanou zaměstnanci certifikát o absolvovaném vzdělání, který je akceptován na finančním trhu. [27]

Dále vydala Slovenská bankovní asociace pro klienty bank Slovník bankovních pojmů, který přináší výklad bankovních a finančních pojmů. K dispozici je v tištěné i elektronické verzi a to na stránkách s názvem „Finanční vzdělávání Slovenské bankovní asociace“. Mimo jiné se zde dají otestovat znalosti ve finanční a bankovní problematice. [28]

Nádacie Slovenskej spořitelne

Nádacie Slovenskej spořitelne realizuje od roku 2010 projekt „Cvičná banka“, kde studenti Obchodní akademie v Bratislavě zkoušejí, jak to funguje v bankách. Pomocí softwaru „cvičná banka“ se studenti naučí zakládat účet, zacházet s platebními kartami či počítat rating klienta.

Zároveň ve spolupráci s týdeníkem Trend organizuje na 55 středních školách diskusní kluby pod názvem „Myslím ekonomicky“.

Další aktivitou pro studenty středních škol je on-line hra „Milion“. Hráči postupně projdou 30 tématy z oblasti financí. Podmínkou hry, je minimální konečný zůstatek účtu ve výši 1 milion EUR. Studenti se například seznámí se zaměstnaneckým poměrem, daněmi a odvody, realitním trhem či bankovním systémem.

Ve spolupráci s Nadací pro děti Slovenska organizuje e-learningový vzdělávací projekt „Poznej své peníze“. V současné době je do něj zapojeno téměř 100 středních škol. Studenti si mohou zvolit předmět Management osobních financí, v němž se dozví, jak nakládat s penězi. [29]

Institut bankovního vzdělávání Národní banky Slovenska

Jedním ze základních projektů je „Finanční gramotnost do školních lavic“. Projekt je určen pro pedagogy a studenty středních škol v Bratislavě. Pedagogové jsou prostřednictvím kvalifikovaného lektora připravováni na výuku finanční gramotnosti a dále pomocí studijních pomůcek a materiálů seznamují studenty s finanční gramotností.

Ve spolupráci s Nadací VÚB Banky realizuje od ledna 2013 projekt „Vklad do života“. Je určen osmi zaměstnancům vybraných dětských domovů a jejich svěřencům ve věku 15 – 18 let. Cílové skupiny získávají základní znalosti v oblasti řízení osobních financí. Cílem je usnadnit svěřencům vstup do samostatného života. [30]

4. 6. 2 Projekty finanční gramotnosti v Polsku

Citibank

Mezi největší programy finančního vzdělávání v současné době patří program „Moje finance“. Je součástí výuky předmětu Základy podnikání na středních školách. Cílem je připravit studenty na efektivní spravování vlastních financí pomocí informačních technologií. Program je financován nadací Kronenberg a Polskou národní bankou. Studenti zároveň získávají znalosti zásad investování do dluhopisů, investičních fondů a jiných finančních nástrojů.

Dalším projektem je „Týden spoření – Světový den spoření“, který se slaví 31. října. Cílem Týdne spoření je podpořit rozvoj dovedností spojených s hospodařením s finančními prostředky obyvatel. Během tohoto týden, Citibank pořádá předváděcí lekce v oblasti osobních financí. Zároveň se uskutečňují semináře pro studenty univerzit třetího věku.

Dále Citibank ve spolupráci s nadací Kronenberg a s Centrem pro práva žen uskutečňuje projekt „Budování finanční nezávislosti žen“. Hlavním cílem je zlepšit finanční a ekonomické postavení žen, u nichž dochází k domácímu násilí či se ocitly v obtížné finanční situaci. [31]

Polská národní banka

Polská národní banka provozuje vzdělávací portál, který je navržen tak, aby vyhovoval potřebám studentům středních škol, učitelům a dospělým. Moderní nástroje pomáhají těm, kteří si chtějí prohloubit své znalosti v ekonomice a kteří se chtějí vědomě účastnit ekonomického života. Návštěvníci si mohou zahrát hry s finanční tematikou, využít slovník finančních pojmů či se dozvědět zajímavé informace v ekonomických článkách.

Další iniciativou Polské národní banky ve zvyšování finanční gramotnosti obyvatel je projekt „Finance k dispozici“. Projekt informuje o výhodách bankovních účtů, kreditních karet či o internetovém bankovníctví. [32]

Provident

Společnost Provident se snaží prohloubit finanční vzdělávání obyvatel prostřednictvím školení a seminářů z oblasti financí. Finanční vzdělávání probíhá na celostátní i na místní úrovni prostřednictvím médií.

Ve spolupráci s Akademií rodinných financí vydala společnost vzdělávací knihu „Domácí rozpočet, co potřebujete vědět o úsporách“. Kniha je rozdělena do 4 modulů, které byly diskutovány na workshopech. Na těchto workshopech dále probíhá interaktivní školení, kde se účastníci dozvědí, jak efektivně sestavit a plánovat domácí rozpočet, jak vytvořit finanční plán či jak mluvit s dětmi o financích. [33]

5. METODIKA

Hlavním cílem této diplomové práce bylo s ohledem na závažnosti tématu finanční gramotnosti prověřit finanční gramotnost seniorů jako jedné z ohrožených skupin obyvatel České republiky.

Ke zpracování praktické části byla využita dotazníková metoda, která patří do skupiny explorativních vědeckých metod. Dále byly použity metody zpracování tabulek a grafů, pomocí programu Microsoft Excel 2007. Na výsledky dotazníkového šetření byl proveden test nezávislosti, konkrétně test chí-kvadrát pro kontingenční tabulku.

5.1 Vědecké metody zkoumání

Pomocí vědecké a výzkumné činnosti jsou hledány nové poznatky. K výzkumné činnosti je zapotřebí různých vědeckých metod.

Metody zkoumání lze rozdělit do dvou skupin:

- obecné metody,
- speciální metody.

Mezi obecné metody patří zejména:

- pozorování,
- analýza a syntéza,
- abstrakce a komparace.

Pozorování je cílevědomé sledování a zaznamenávání jevů. Nevýhodou této metody je velké kladení nároku na pozorovatele a dále také úmyslná modifikace jednání podle toho, jak si pozorovaný myslí, že se má chovat.

Analýza je metodou vědeckého zkoumání a jeho základem je rozčlenění zkoumaného jevu na jeho části. Výsledky analýzy se skládají dohromady v případě metody nazývané syntéza.

Indukce je založena na logickém tvoření závěrů na základě úsudku z jednotlivých případů. Naproti tomu logické tvoření závěrů od všeobecného soudu k jednotlivým případům je nazýváno dedukcí. Pokud bychom chtěli srovnávat jevy a události, byla by použita vědecká metoda komparace.

Abstrakcí nazýváme takovou metodu, kde se vytváří závěry na základě logické analýzy určitých jevů.

5. 2 Dotazníková metoda

Dotazník je jedním z nejčastějších nástrojů pro sběr dat při různých průzkumech. Dotazník obsahuje různé typy otázek, jejichž cílem je získat názory a fakta od respondentů. Respondentem je označována osoba, která se účastní dotazníkového šetření, tj. dotazovaný.

Tato forma průzkumu je v porovnání s jinými formami méně nákladná, jednoduše zpracovatelná a zajišťuje snazší získání informací.

Dotazník by měl být:

- srozumitelný,
- přehledný,
- jednoduchý (z hlediska vyplňování),
- jazykově správný.

Výhody dotazníku:

- snadné zpracování a vyhodnocení,
- méně nákladná metoda.

Nevýhody dotazníku:

- možnost vyplnění nepravdivých údajů,
- omezená návratnost dotazníků.

Druhy dotazníků:

- strukturovaný dotazník – obsahuje uzavřené otázky
- nestrukturovaný dotazník – obsahuje otevřené otázky
- kombinovaný – obsahuje otevřené i uzavřené otázky

Typy otázek:

Otázky v dotazníku dělíme na 3 základní typy:

1. otevřené otázky

– tento typ otázek, umožňuje volnou tvorbu odpovědi. Dotazovaný odpovídá vlastními slovy. Tyto otázky jsou obtížné jak pro dotazovatele, tak pro následné zpracování. Dotazovaný má tendenci se jim vyhýbat. Používají se především při nutnosti zachytit spontánní projev, či pokud je nutné zdůraznit to, co je skutečně důležité.

2. uzavřené otázky

- respondent má výběr z několika variant odpovědí. Možné odpovědi můžeme rozdělit na:

- alternativní – do této skupiny patří otázky typu ANO x NE, tento druh otázek se snadno zpracovává,

- výběrové – je zde nabídka několika odpovědí a respondent si z nich vybírá jednu pro něho vhodnou odpověď, případně pořadí odpovědí.

3. polouzavřené otázky

- jedná se o kombinaci otevřených a uzavřených otázek. Využívá metody stanovených odpovědí v otázkách, ale ponechává jednu variantu volnou pro odpověď, pokud předchozí nabídka odpovědí respondentovi nevyhovuje.

4. speciální typy otázek

- baterie otázek – jde o sdružení více otázek na podobné téma do jednoho bloku tabulky. Baterie otázek urychluje, ale i zjednodušuje způsob vyplňování respondentovi,
- filtrační otázka – tento typ otázky umožňuje rozdělit respondenty do podskupin a měnit tak otázek podle odpovědí na tuto otázku,
- projekční otázka – je taková otázka, která zastírá pravý důvod, pro který je otázka položena. Otázka je formulovaná tím způsobem, že se neptá přímo na názor dotazovaného, ale respondent se s výpovědí podvědomě ztotožní. Používá se v případě, pokud je očekávána záměrná lež nebo nepravdivá odpověď dotazovaného.

Formulace otázek:

zásady formulování otázek

- jednoznačnost,
- srozumitelnost,
- stručnost.

5. 3 Metoda výzkumu

Výzkum byl proveden anonymními kombinovanými dotazníky v období únor - březen a červenec – srpen roku 2014. Dotazník obsahuje celkem 9 otázek. Bylo použito 6 uzavřených otázek s jednou možnou odpovědí, dále 2 polouzavřené otázky, kde je možno vybrat více odpovědí a 1 otázka otevřená.

Vyhodnocování dotazníků probíhalo dle jednotlivých otázek a odpovědí seniorů. Pro větší přehlednost je vše znázorněno v grafech a tabulkách. Dotazník je součástí přílohy této diplomové práce.

5. 4 Vlastní analýza

Zkoumaný soubor neboli vzorek tvořili senioři žijící ve městě České Budějovice. Nejvíce seniorů bylo osloveno v Centru sociálních služeb Staroměstská, v Domově pro seniory „U Hvízdala“ a v Komerční bance, a. s. Tato skupina seniorů je dále pro zjednodušení označována jako skupina 1. Počet respondentů u skupiny 1 činil 150. Další část respondentů tvořili senioři ve věkové skupině 60 – 65 let, žijící též v Českých Budějovicích. Tito respondenti žijí v samostatných bytech či rodinných domech, ve velké části se ještě jedná o pracující seniory. Tato skupina je dále pro zjednodušení označována jako skupina 2 a na dotazník, odpovídalo 150 respondentů stejně jako u skupiny 1.

5. 5 Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku

Tohoto testu významnosti je možno využít např. v případech, kdy rozhodujeme, zda existuje souvislost (závislost) mezi dvěma jevy, které byly zachyceny pomocí měření. Tato situace je častá např. při zpracování výsledků dotazníkových šetření.

Výsledky získané dotazníkovým šetřením je nejdříve nutno zapsat do tzv. kontingenční tabulky. Čísla v kontingenční tabulce vyjadřují četnosti respondentů, kteří odpověděli určitým způsobem na první otázku a současně určitým způsobem na druhou otázku. [1]

n_{11}	n_{12}	$n_{1.}$
n_{21}	n_{22}	$n_{2.}$
$n_{.1}$	$n_{.2}$	n

Test nezávislosti chí-kvadrát začíná opět formulováním nulové a alternativní hypotézy.

$H_0 \rightarrow$ mezi četnostmi odpovědí na obě uvedené otázky není závislost (souvislost)

$H_1 \rightarrow$ mezi odpověďmi respondentů na uvedené otázky je závislost (souvislost)

Testování významnosti se provádí na stanovené hladině významnosti. Pro tento případ byla stanovena hladina významnosti $\alpha = 0,05$.

Dále je potřeba vypočítat hodnotu χ^2 :

$$\chi^2 = n * \frac{(n_{11} * n_{22} - n_{12} * n_{21})^2}{n_{1.} * n_{2.} * n_{.1} * n_{.2}}$$

Pro posouzení vypočítané hodnoty χ^2 je dále třeba určit počet stupňů volnosti tabulky.

Pro tabulku o „r“ řádcích a „s“ sloupcích se určí počet stupňů volnosti podle vztahu:

$$f = (r-1) * (s-1)$$

Kde „r“ je počet řádků v kontingenční tabulce a „s“ počet sloupců v kontingenční tabulce.

Pro vypočítaný počet stupňů volnosti a pro zvolenou hladinu významnosti nalezneme ve statistických tabulkách kritickou hodnotu testového kritéria. Je-li vypočítaná hodnota vyšší než kritická hodnota je možné odmítnout nulovou hypotézu. Naopak je-li vypočítaná hodnota nižší než kritická hodnota nulová hypotéza platí. [9]

6. PRAKTICKÁ ČÁST

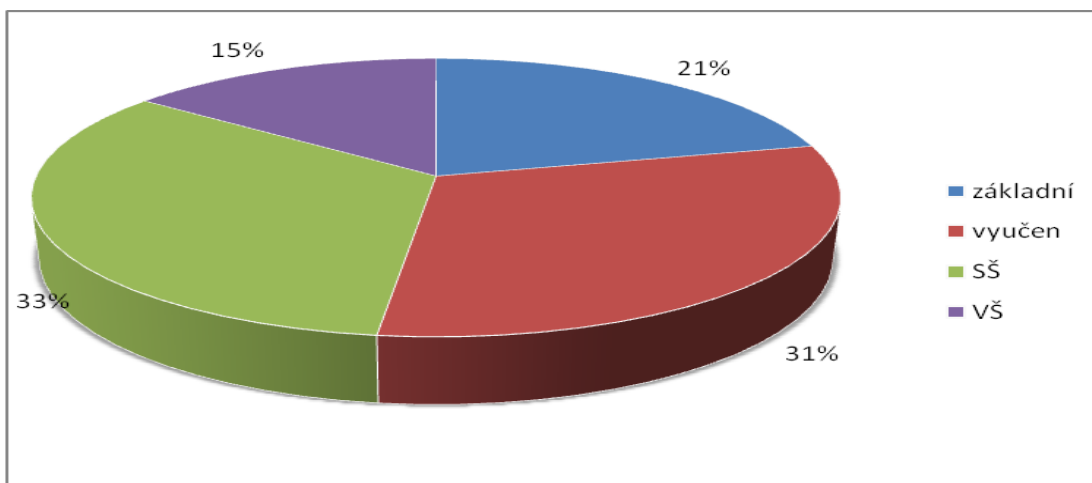
6.1 Výsledky výzkumu

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 300 respondentů, z toho 150 respondentů žijících již v domovech pro seniory a 150 respondentů ve věkové kategorii 60 – 65 let, kteří žijí v bytech či rodinných domech a v posledních 20 letech či ještě dnes patří mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Pro zjednodušení byli senioři žijící v domovech pro seniory a pečovatelských domech označeni jako skupina 1, senioři ve věkové kategorii 60 – 65 let žijících samostatně jako skupina 2.

Dle první otázky se dotazníkového šetření zúčastnilo 75 žen ze skupiny 1 a 68 žen ze skupiny 2, tj. celkem 143 žen. Dále 75 mužů ze skupiny 1 a 82 mužů ze skupiny 2, tj. celkem 157 respondentů mužského pohlaví.

Druhou položeno otázkou bylo dosažené vzdělání. Ve skupině 1, převládalo vzdělání středoškolské a vyučení. Ve skupině 2 převládalo vzdělání vysokoškolské a středoškolské.

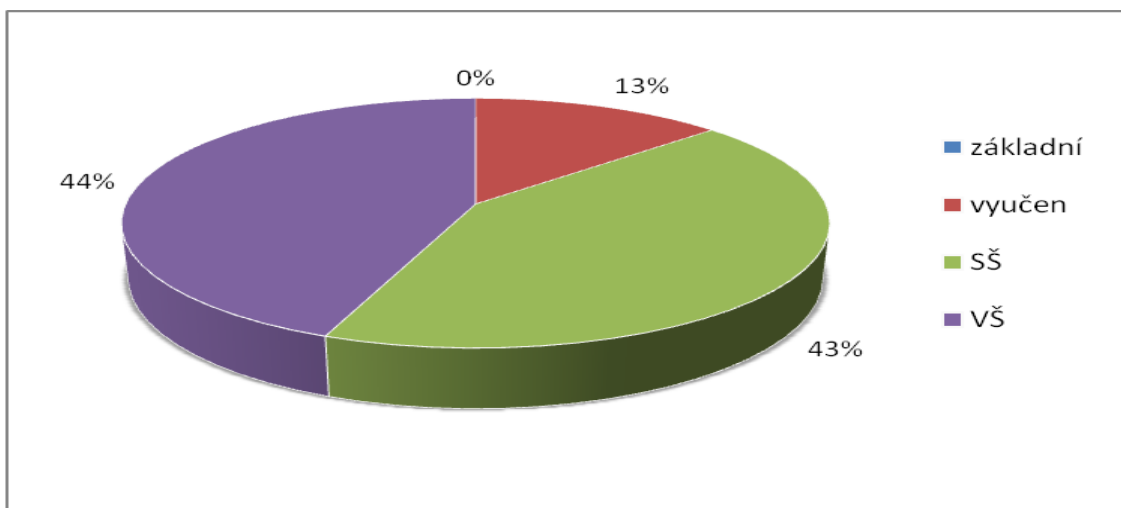
První graf zobrazuje rozdělení seniorů skupiny 1 dle dosaženého vzdělání. Jak je na následujícím grafu patrné nejvíce seniorů má dokončené středoškolské vzdělání, konkrétně 33 %. Dalším nejvyšším dosaženým vzděláním je vyučení. Toto nejvyšší dosažené vzdělání uvedlo 31 % respondentů.

Graf 1: Rozdělení respondentů dle dosaženého vzdělání - skupina 1

Zdroj: vlastní šetření

Graf č. 2 zobrazuje rozdělení seniorů ve skupině 2 dle nejvyššího dosaženého vzdělání. Nejvíce dotazovaných uvádělo vysokoškolské vzdělání, konkrétně 44 %. Další nejčastěji uváděné vzdělání bylo středoškolské s 43 %. Oproti skupině 1, zde žádný respondent neuvedl základní vzdělání.

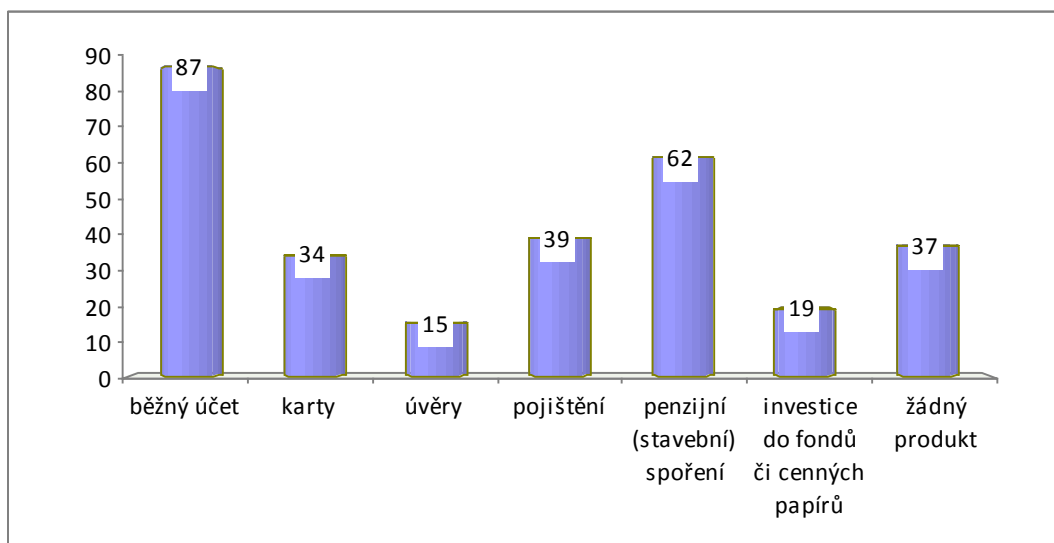

Graf 2: Rozdělení respondentů dle dosaženého vzdělání - skupina 2

Zdroj: vlastní šetření

Další položená otázka se zaměřovala na finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech.

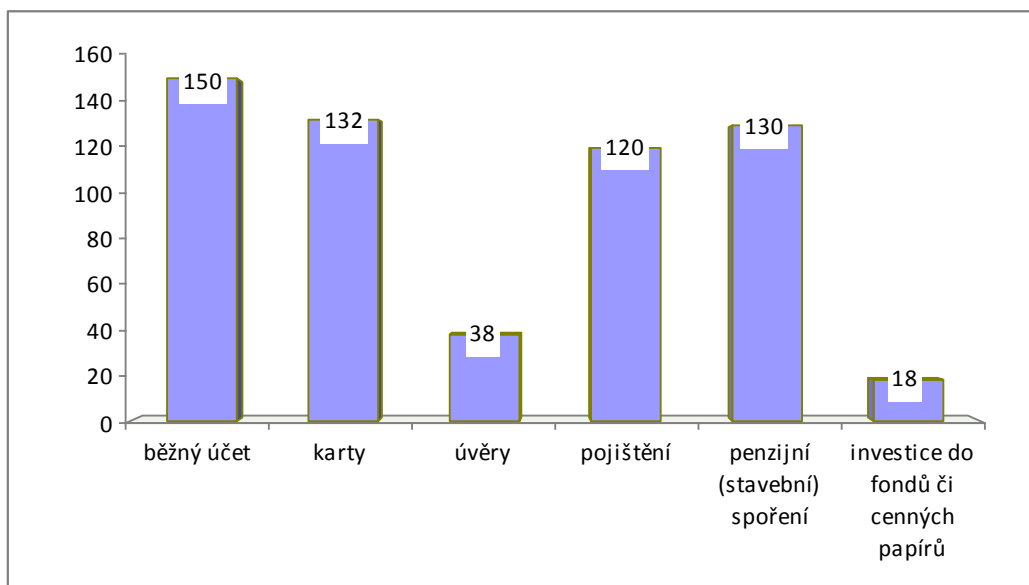
Ve skupině 1 uváděla více než polovina dotazových, že měla nebo ještě má běžný účet v bance. Více ukazují následující graf.

Graf 3: Finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech – skupina 1

Zdroj: vlastní šetření

Ve skupině 2, jak ukazuje následující graf, všichni dotazovaní uváděli, že v posledních 20 letech měli nebo ještě mají běžný účet v bance. Téměř většina respondentů měla nebo má platební kartu a má uzavřeno penzijní či stavební spoření.

Graf 4: Finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech – skupina 2

Zdroj: vlastní šetření

Následující otázka se týkala spokojenosti dotazovaných seniorů s nabízenými službami a servisem spojeným s finančními produkty, které využívali v minulosti či využívají ještě dnes.

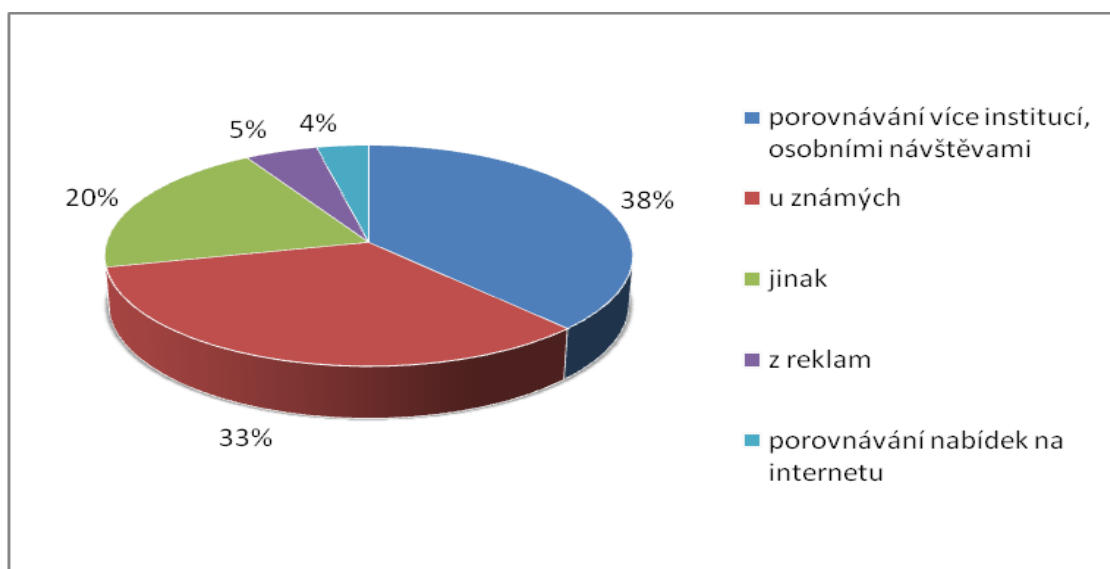
V případě dotazování na spokojenost s běžným účtem u skupiny 1 bylo spokojeno 86 respondentů. Pouze 1 respondent nebyl s běžným účtem spokojen. Důvodem byl poplatek za vedení účtu. S kartami a službami s nimi spojenými bylo spokojeno 100 % respondentů využívajících karty, tj. 34 seniorů. Z 15 seniorů, kteří uvedli využití úvěru, bylo 13 spokojeno, 3 senioři nebyli s tímto produktem spokojeni. Důvodem byly poplatky za vedení úvěrového účtu a poplatky za předčasné splacení. S pojištěním a službami s ním spojeným bylo spokojeno 38 respondentů. Pouze 1 respondent nebyl spokojen. Důvodem bylo menší zhodnocení u jeho životního pojištění, než bylo slibováno při zakládání tohoto pojištění. V případě penzijního (stavebního) spoření a investic do cenných papírů či fondů bylo spokojeno 100 % respondentů. U penzijního (stavebního) spoření konkrétně 62 dotazovaných a u investic do cenných papírů či fondů 19 dotazovaných.

U skupiny 2 bylo spokojeno s běžným účtem 83 % respondentů, tj. 124 dotazovaných. Naopak 17 %, tj. 26 dotazovaných uvádělo nespokojenost s běžným účtem, mezi uváděnými důvody byly poplatky za vedení účtu, za příchozí a odchozí platby či zpoplatnění zřízení trvalého příkazu a inkasa. S kartami a službami s nimi spojenými bylo spokojeno 95 % dotazovaných. Mezi důvody nespokojenosti u 5 % dotazovaných patří nemožnost platit kartou kdekoli či časté poškození čipu v platební kartě a následná nemožnost kartou platit do jejího nového vydání. Z 38 respondentů využívajících dnes nebo v minulosti úvěr bylo spokojeno 89 %. Zbývajících 11 % nebylo spokojeno s poplatky za vedení úvěrového účtu a úroky. S pojištěním a službami s ním spojených bylo spokojeno 88 % ze 120 respondentů. Respondenti nespokojeni s pojištěním a službami tvořili 12 % a uváděli jako důvod změnu podmínek bez informování klienta, špatné vysvětlení produktu či neuznání škody v případě pojistné události. Zamlčování informací či záludností spojených s finančními produkty je častým prohřeškem pojišťoven a bankovních ústavů. Zejména u starších a méně vzdělaných občanů může vést toto zamlčování k vážným problémům.

U penzijního/stavebního spoření bylo spokojeno 98 % dotazovaných využívající toto spoření. Důvodem nespokojenosti u 2 % respondentů byly poplatky. V případě investic do fondů či cenných papírů bylo se službami spokojeno 92 % respondentů z 37 využívajících investice do fondů či cenných papírů v posledních 20 letech, naopak 17 % respondentů využívajících investice bylo nespokojeno. Důvodem nespokojenosti byl přístup makléře a absence slíbeného výnosu na počátku investice.

Pátá otázka se týkala způsobu hledání a získávání informací o finančních produktech.

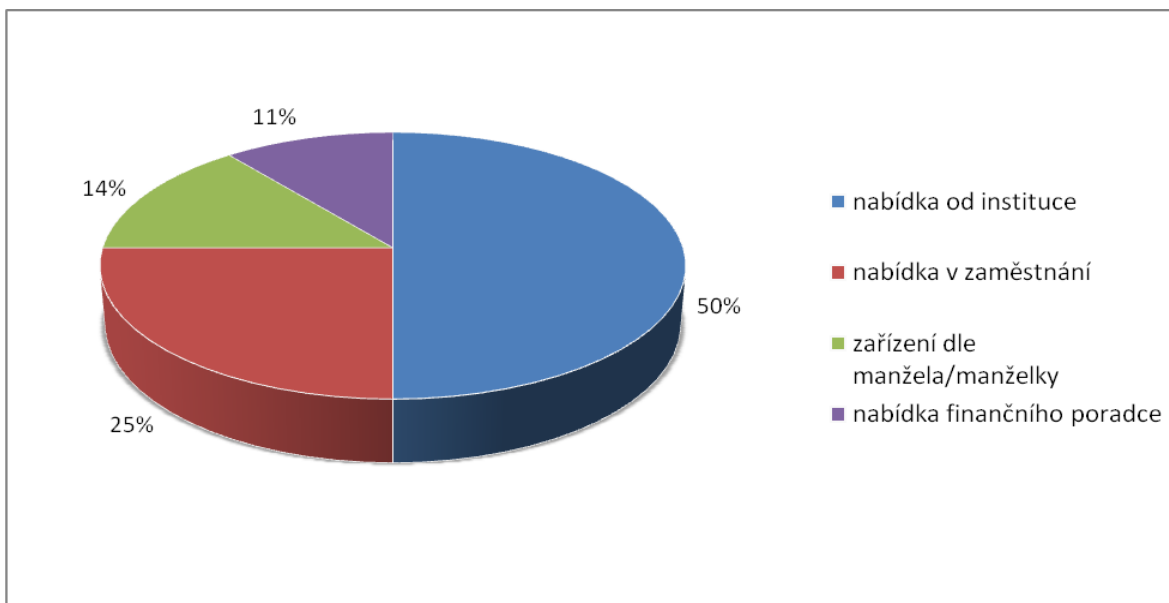
Mezi nejvíce vybrané možnosti patřily u skupiny 1 především získávání informací u známých a porovnávání více institucí osobními návštěvami. Jen minimum dotazovaných hledalo informace o produktech na internetu nebo reagovali na reklamu v televizi.

Graf 5: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 1 – skupina 1

Zdroj: vlastní šetření

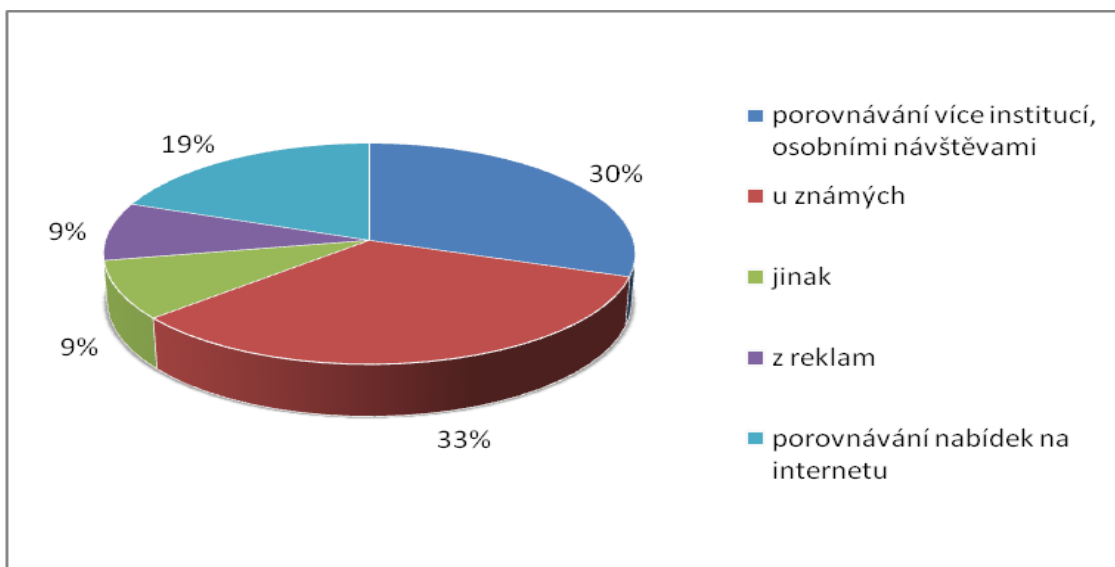
U možnosti „jinak“ byli respondenti požádáni o vypsání konkrétního způsobu získání informací. Konkrétní odpovědi respondentů již ukazuje následující graf.

Graf 6: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 2 – skupina 1

Zdroj: vlastní šetření

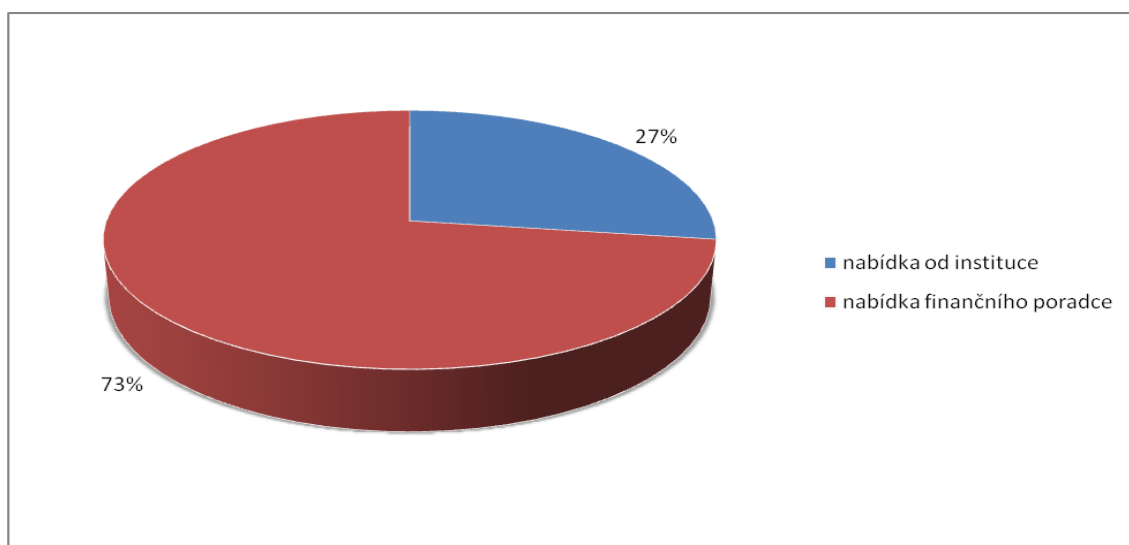
Respondentům skupiny 2 byla položena též otázka na způsob hledání a získávání informací o finančních produktech. Zde se nejvíce dotazovaných informuje u známých či porovnáváním více institucí osobními návštěvami.

Graf 7: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 1 – skupina 2

Zdroj: vlastní šetření

I respondenti ze skupiny 2 byli požádáni o napsání konkrétní odpovědi, v případě, že v otázce zaškrtnuli odpověď „jinak“.

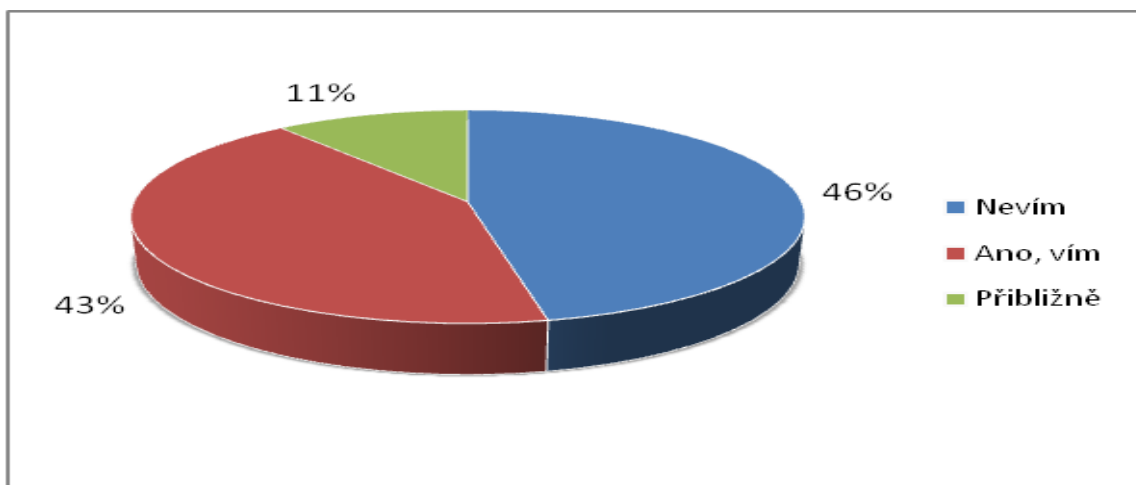
Graf 8: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 2 – skupina 2

Zdroj: vlastní šetření

Následující otázka byla zaměřena na finanční tíseň. Konkrétně na to, zda se senioři dostali do finanční tísně v souvislosti s využíváním finančních produktů.

Zde téměř naprostá většina, u obou skupin, zodpověděla, že nikoliv. Pouze tři z dotazovaných odpověděli ano. Ve všech případech se snažili domluvit si nové podmínky splácení úvěru. S otázkou byla spojena i další otázka týkající se toho, zda senioři vědí, jak situaci finanční tísně řešit a případně kam se obrátit.

Ve skupině 1 bohužel téměř polovina dotazovaných neví, jak situaci řešit, konkrétně 70 dotazovaných. Dalších 16 respondentů odpovídalo, že ví, ale dále odpověď nerozváděli. Naopak 64 respondentů mělo poměrně jasno kam se obrátit. Mezi odpověďmi bylo například kontaktovat banku či finančního poradce nebo požádat o pomoc rodinu. Více již v následujícím grafu.

Graf 9: Řešení finanční tísně – skupina 1

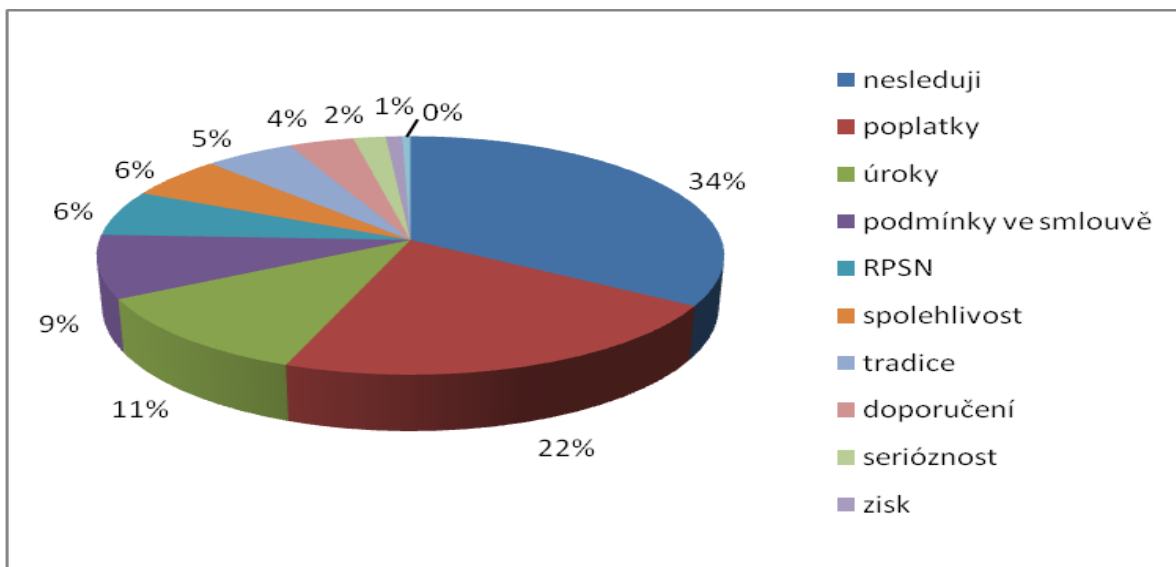
Zdroj: vlastní šetření

Ve skupině 2 naopak 73 % dotazovaných ví, kam se v případě finanční tísně obrátit. Zbývajících 27 % respondentů neví, jak případnou situaci finanční tísně řešit. Mezi uváděnými možnostmi bylo především obrátit se na rodinu, finančního poradce či instituci, která například úvěr poskytla.

Většina respondentů v obou skupinách uváděla, že by se obrátila na banku, finančního poradce či rodinu.

Další otázka byla zaměřena na to, co je nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce a produktu.

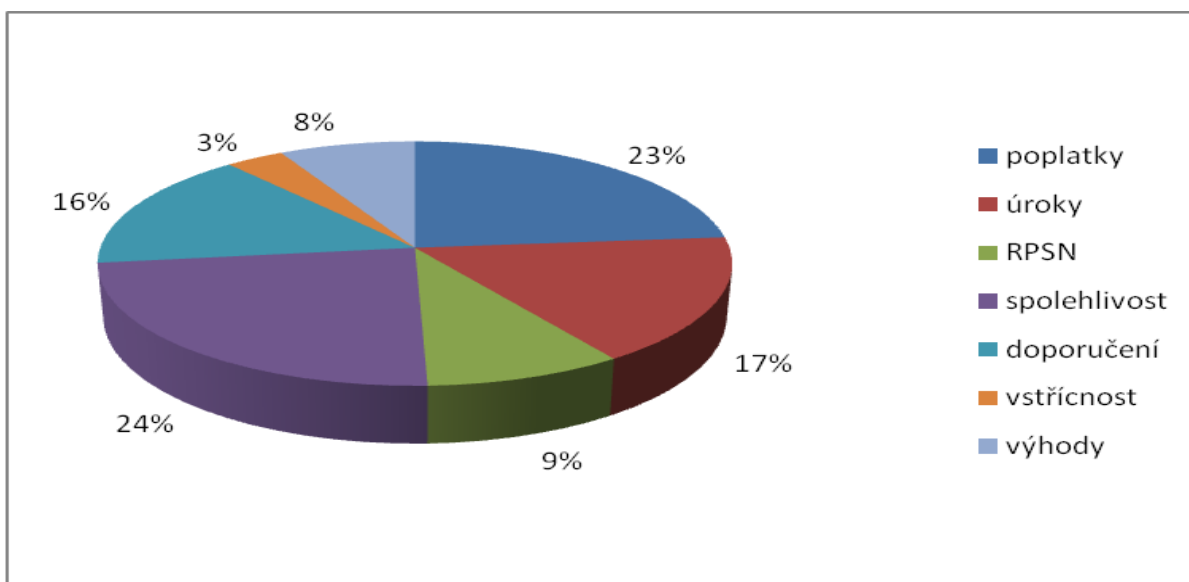
Jak ukazuje graf č. 10 skupinu 1 již problematika finančních služeb a produktů příliš nezajímá. Téměř polovina dotazovaných uváděla, že vzhledem k věku a velikosti důchodu již tuto oblast nesleduje. Mezi další často se vyskytující se odpovědi patřily poplatky, podmínky ve smlouvě, úroky, spolehlivost finanční instituce a další.

Graf 10: Co je důležité sledovat při výběru finančního produktu nebo finanční instituce – skupina 1

Zdroj: vlastní šetření

U skupiny 2 patřilo mezi nejčastěji uváděné možnosti spolehlivost instituce a poplatky, dále úroky a doporučení (reference), situaci zobrazuje následující graf.

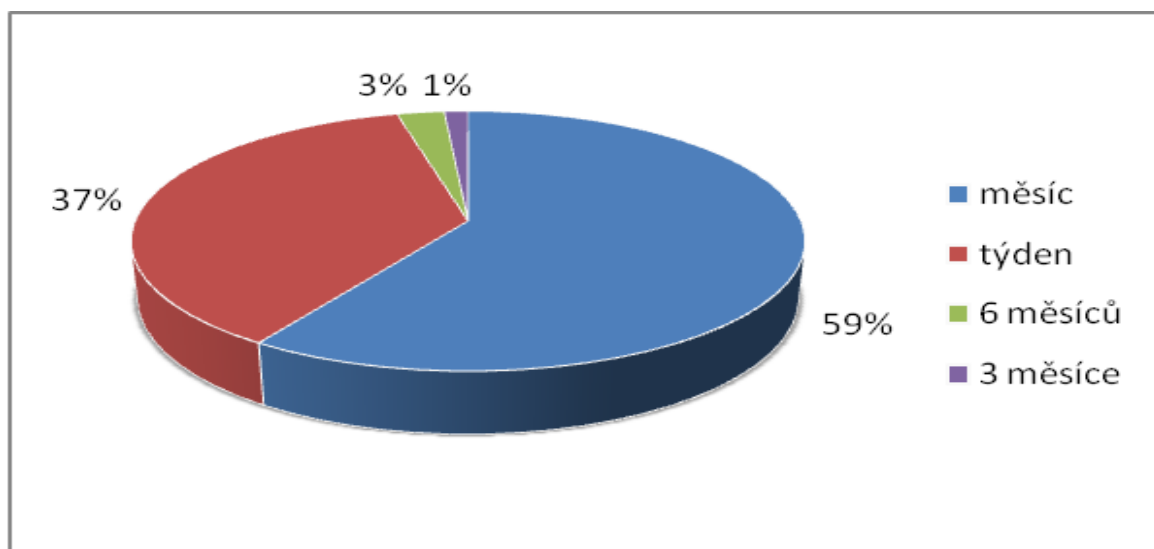
Graf 11: Co je důležité sledovat při výběru finančního produktu nebo finanční instituce – skupina 2

Zdroj: vlastní šetření

Další otázka se týkala podvodného jednání. Respondenti odpovídali na dotaz, zda se ve svém okolí setkali s podvodným jednáním v souvislosti s finančními produkty. Pouze šest respondentů z obou skupin se s podvodným jednáním setkalo. Konkrétně uvedli, že jejich banka byla uzavřena a oni nedostali zpět své peníze, či se setkali se zamlčováním informací.

Poslední položená otázka byla zaměřena na rozpočet, konkrétně jestli si dotazovaní tvoří rodinný rozpočet a případně, na jak dlouho ho sestavují.

Ve skupině 1 polovina dotazovaných seniorů rozpočet sestavuje a polovina nesestavuje. Jako důvod nesestavování rozpočtu byl nejčastěji uváděn nedostatek finančních zdrojů, především u klientů domova důchodců a pečovatelských domů, kdy jim zůstává po zaplacení ubytování, služeb a péče sociálních pracovníků k dispozici pouze malá částka. U kladných odpovědí na sestavování rozpočtu převládala doba sestavování na 1 měsíc a následoval 1 týden, uvedenou situaci zobrazuje následující graf.

Graf 12: Frekvence sestavování rozpočtu – skupina 1

Zdroj: vlastní šetření

V případě skupiny 2 jsou čísla již jiná. Zde rozpočet nesestavuje 122 respondentů, tj. 81 %. Pouze 28 dotazovaných rozpočet tvoří a to ve všech případech měsíčně.

6. 2 Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku – výpočet

1) Hypotéza: vliv pohlaví respondentů na sestavování rozpočtu

Následující tabulka uvádí počty mužů a žen a jejich odpovědi na otázku, zda si sestavují rodinný rozpočet.

	Rozpočet ANO	Rozpočet NE	Celkem
Muži	57	100	157
Ženy	47	96	143
Celkem	104	196	300

Tabulka 2: Kontingenční tabulka – vliv pohlaví respondentů na sestavování rozpočtu

Zdroj: vlastní šetření

$$x^2 = 300 * \frac{(57 * 96 - 100 * 47)^2}{157 * 143 * 104 * 196} = 0,00130$$

$$f = (2 - 1) * (2 - 1) = 1$$

Pro vypočítaný počet stupňů volnosti 1 a stanovenou hladinu významnosti 0,05 odpovídá dle statistických tabulek kritická hodnota číslo 3,841.

Závěr: vypočítaná hodnota testovacího kritéria je nižší než kritická hodnota při daných stupních volnosti a stanovené hladině významnosti. Tudíž nulová hypotéza platí a říká, že pohlaví respondentů nemá vliv na sestavování rozpočtu.

2) Hypotéza – vliv pohlaví respondentů na sledování finančního trhu (produktů)

Následující tabulka uvádí počty mužů a žen a jejich odpovědi na otázku, zda sledují finanční a trh a produkty.

	ANO, sleduji	NE, nesleduji	Celkem
Muži	121	36	157
Ženy	108	35	143
Celkem	229	71	300

Tabulka 3: Kontingenční tabulka: vliv pohlaví respondentů na sledování finančního trhu (produktů)

Zdroj: vlastní šetření

$$x^2 = 300 * \frac{(121 * 35 - 36 * 108)^2}{157 * 143 * 229 * 71} = \mathbf{0,00033}$$

$$f = (2 - 1) * (2 - 1) = \mathbf{1}$$

Pro vypočítaný počet stupňů volnosti 1 a stanovenou hladinu významnosti 0,05 odpovídá dle statistických tabulek kritická hodnota číslo 3,841.

Závěr: vypočítaná hodnota testovacího kritéria je nižší než kritická hodnota při daných stupních volnosti a stanovené hladině významnosti. Tudíž nulová hypotéza platí a říká, že pohlaví respondentů nemá vliv na sledování finančního trhu (produktů).

3) Hypotéza: vliv pohlaví respondentů na využívání finančních produktů

Následující tabulka uvádí počty mužů a žen a jejich odpovědi na otázku využívání finančních produktů v posledních 20 letech.

	ANO, využívám	NE, nevyžívám	Celkem
Muži	136	21	157
Ženy	127	16	143

Celkem	263	37	300

Tabulka 4: Kontingenční tabulka – vliv pohlaví respondentů na využívání finančních produktů

Zdroj: vlastní šetření

$$x^2 = 300 * \frac{(136 * 16 - 21 * 127)^2}{157 * 143 * 263 * 37} = \mathbf{0,00110}$$

$$f = (2 - 1) * (2 - 1) = \mathbf{1}$$

Pro vypočítaný počet stupňů volnosti 1 a stanovenou hladinu významnosti 0,05 odpovídá dle statistických tabulek kritická hodnota číslo 3,841.

Závěr: vypočítaná hodnota testovacího kritéria je nižší než kritická hodnota při daných stupních volnosti a stanovené hladině významnosti. Tudíž nulová hypotéza platí a říká, že pohlaví respondentů nemá vliv na využívání finančních produktů.

7. DISKUZE

V posledních letech se vyspělé i rozvojové země stále více zajímají o úroveň finanční gramotnosti svých obyvatel. Důvodem je zejména zmenšující se podpora ze strany veřejných a soukromých prostředků, změny v demografickém složení obyvatel (zejména problém stárnutí populace) a rozsáhlý rozvoj finančního trhu. Zájem o toto téma podporuje také současná hospodářská a finanční situace ve světě, kdy se ukazuje, že nedostatečná finanční gramotnost byla jedním z faktorů, které přispěly k řadě finančních rozhodnutí učiněných bez dostatečných informací.

Finanční gramotnost je dnes celosvětově uznávaná jako důležitý prvek, který přispívá k ekonomické a finanční stabilitě a rozvoji.

Jak ukázal výzkum prezentovaný na konferenci k finančnímu vzdělávání „Jak správně finančně vzdělávat dospělé“ 92 % dotazovaných obyvatel České republiky má alespoň hrubou představu o tom, kolik má aktuálně k dispozici vlastních peněz. Porovnáme-li otázku sestavování rozpočtu domácností u ekonomicky aktivních obyvatel a seniorů zjistíme, že pouze 37 % ekonomicky aktivních obyvatel sestavuje pravidelně svůj domácí rozpočet, v případě seniorů se čísla pohybují na stejné úrovni, a to konkrétně na 35 %.

Vzhledem k demografickému vývoji obyvatel České republiky je důležité položit si otázku, zda si lidé odkládají část svého příjmu jako rezervu na stáří. Z dotazovaných obyvatel si 60 % část svého příjmu odkládá. Nejvíce ve věkových skupinách 30 – 44 let a 45 – 59 let.

Rozsáhlý rozvoj finančního trhu a velké množství finančních produktů vyžaduje zvažovat nabídky od více poskytovatelů. Zvažování více nabídek a vyhledávání informací z více zdrojů patří mezi základní vlastnosti finančně gramotného občana. Z dotazníkového průzkumu vyplynulo, že 62 % dotazovaných seniorů, před uzavřením finančního produktu zvažuje nabídky od více finančních institucí, především prostřednictvím osobních návštěv v instituci. V případě ekonomicky aktivních obyvatel České republiky zvažuje nabídky více poskytovatelů 33 až 50 % dotazovaných obyvatel dle typu poptávaného produktu.

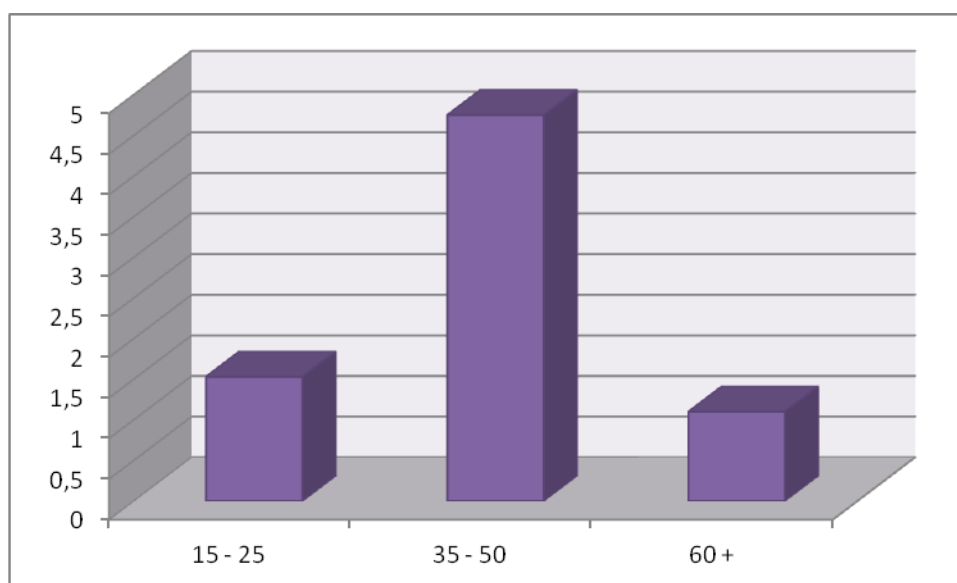
Rostoucí zadluženost obyvatel České republiky ukazuje na potřebu znalosti základních pojmů z oblasti úvěrů. Základní pojem roční procentní sazbu nákladů (RPSN) považuje za důležité sledovat a rozhodovat se podle ní pouze 10 % dotazovaných seniorů. U ekonomicky aktivních obyvatel zohledňuje RPSN 61 % dotazovaných obyvatel. Velmi vysoký rozdíl v procentech poukazuje na neznalost základních pojmů u seniorů a zároveň velkou náchylnost k uzavření nevýhodných úvěrů a půjček, ať již u bankovních či nebankovních institucí. Mezi další důležitý pojem v oblasti finančních produktů patří úroky. Sledování výše úroků a jejich vazbu na měsíční splátku sleduje pouze 18 % dotazovaných seniorů. Naopak u ekonomicky aktivních obyvatel, považuje úroky za důležité kritérium při výběru úvěru 71 % dotazovaných obyvatel.

S rostoucím objemem poskytnutých úvěrů a půjček roste i riziko finanční tísně. Do finanční tísně se může dostat každý, důležité ovšem je, zda lidé vědí, jak se v takové situaci zachovat. Jak situaci finanční tísně řešit ví 61 % dotazovaných seniorů, zbývajících 39 % by situaci finanční tísně řešit neumělo i z důvodu, že nebylo potřeba tuto situaci řešit. V případě ekonomicky aktivních obyvatel, ví jak situaci finanční tísně řešit 68 % dotazovaných.

V roce 2011 prováděla průzkum finanční gramotnosti v Čechách také finančně - poradenská společnost Partners. Tato společnost provedla průzkum u třech skupin respondentů – mladí 15 - 25 let, střední věk 35 – 50 let a senioři nad 60 let. Všem skupinám byly kladeny základní otázky, které mapovaly jejich orientaci ve finančních pojmech, produktech a službách. Otázky se týkali RPSN, znalosti k čemu lze využít prostředky ze stavebního spoření či co je bezúročné období na kreditní kartě. Ke zpracování dosažených výsledků bylo použito tzv. index finanční gramotnosti (IFG). Tento index byl počítán individuálně jako součet správných odpovědí za každého zúčastněného respondenta a byl snížený o chybné odpovědi. Přičemž neutrální odpovědi neměly na hodnotu indexu vliv. Tento index byl následně zprůměrován za celou zkoumanou věkovou skupinu.

Jak vyplývá z níže uvedeného grafu, nejlepších výsledků dosáhla střední věková skupina. Tak dobré výsledky lze spatřit zejména v tom, že jde o generaci respondentů v produktivním věku, kteří své znalosti potřebují ke spravování svých osobních financí a tím k zajištění svých rodin. Nízké hodnocení nejmladší skupiny může být způsobeno zejména tím, že tato skupina ještě necítí potřebu se o své finance starat. Mnozí ještě

studují a životní náklady jim hradí zcela anebo alespoň z části rodiče. Druhým důvodem může být i nedostatečná výuka finanční gramotnosti na školách. Naopak starší generace, jak vyplynulo také z průzkumu společnosti Partners, projevuje malý zájem o správu financí. Může to být způsobeno věkem respondentů, kteří již nechtějí přijímat nové věci a ani se s těmito novými věcmi seznamovat či se jim zdají příliš složité. Dalším důvodem může také být, že jejich příjem (většinou jen důchod) je příliš malý na to, aby mohli své peníze třeba investovat či ukládat. Většinou jim jejich příjem stačí na základní potřeby, léky, bydlení a obživu. Případně přispějí svým dětem a vnoučatům. Bohužel se také často mohou dostat do pastí různých neprofesionálních prodejců.

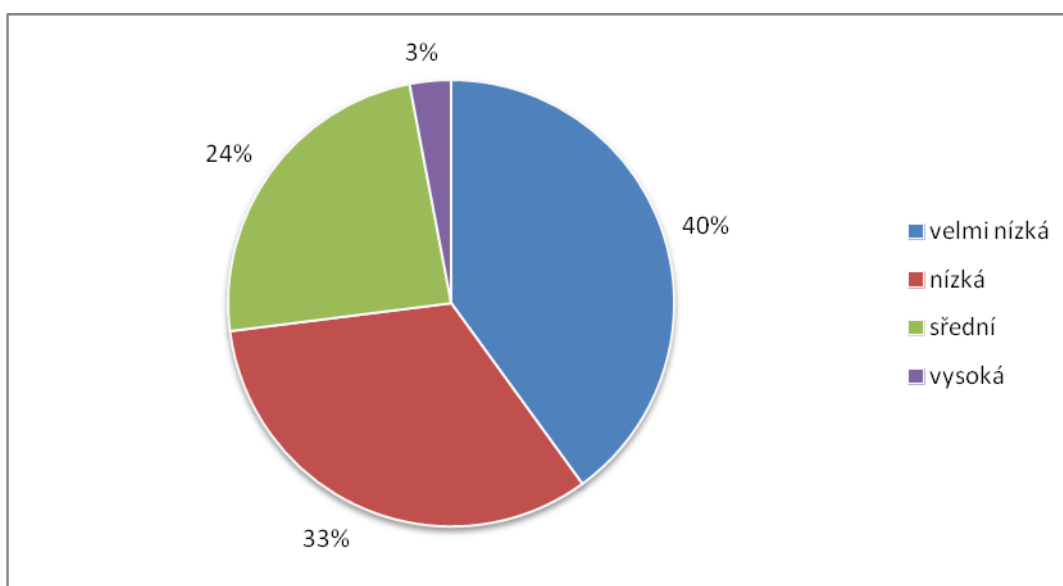
Graf 13: Index finanční gramotnosti (IFG)

Zdroj: vlastní zpracování

Z výzkumu také vyplynulo, že čím větší příjem respondent má, tím je úroveň jeho finanční gramotnosti vyšší.

Finanční gramotnost v Polsku

Finanční gramotnost v Polsku není podle průzkumů na příliš vysoké úrovni. Podepisuje se na tom také fakt, že po roce 1989 došlo k prudkému rozvoji a rozšíření finančních služeb. Zajímavá je otázka, jak lidé získávají znalosti z finanční gramotnosti. Nejvíce jich dle průzkumu spoléhá na televizi (denní zpravodajství) a rádio, na dalších místech se umístil internet a jen malá část spoléhá na čtení odborných příruček a letáků. Výzkum finanční gramotnosti v Polsku v roce 2007 firmou Provident také ukázal, že vyšší finanční gramotnost mají lidé s vyšším vzděláním. Znamená to, že lidé s vysokoškolským vzděláním mají více znalostí z finanční gramotnosti a tím se i lépe vyrovnávají s problémy financí než lidé se základním vzděláním. Následující graf zobrazuje úroveň finanční gramotnosti v Polsku.

Graf 14: Úroveň finanční gramotnosti v Polsku

Zdroj: vlastní zpracování

V Polsku mají také senioři velký problém s dluhy a exekucemi z důchodů. Často podlehnou naléhání dětí či vnoučat a vydají více peněz, než mohou splatit. Dostávají se tak do dluhové pasti. Například v městě Toruni podle KRD (Krajského registru dluhů) se každý rok zvyšuje počet exekucí na důchody. V roce 2011 se zvýšil o 3 % a v roce

2012 již o 6,51 %. Dále se uvádí, že v Toruni mělo v roce 2011 - 8 700 seniorů úvěr a v následujícím roce 2012 bylo již těchto seniorů 9 820.

Finanční gramotnost na Slovensku

Také Slovensko se potýká s problémy s finanční gramotností. Vychází to také ze situace, kdy před rokem 1989 existovala na Slovensku jedna komerční banka a jedna spořitelna. Rozhodování ve finanční oblasti bylo tedy poměrně jednoduché. Avšak po roce 1989 se finanční služby na Slovensku několikanásobně rozšířily a mnozí lidé, zejména senioři se z tohoto důvodu jen velmi těžce orientují ve složitých finančních problémech.

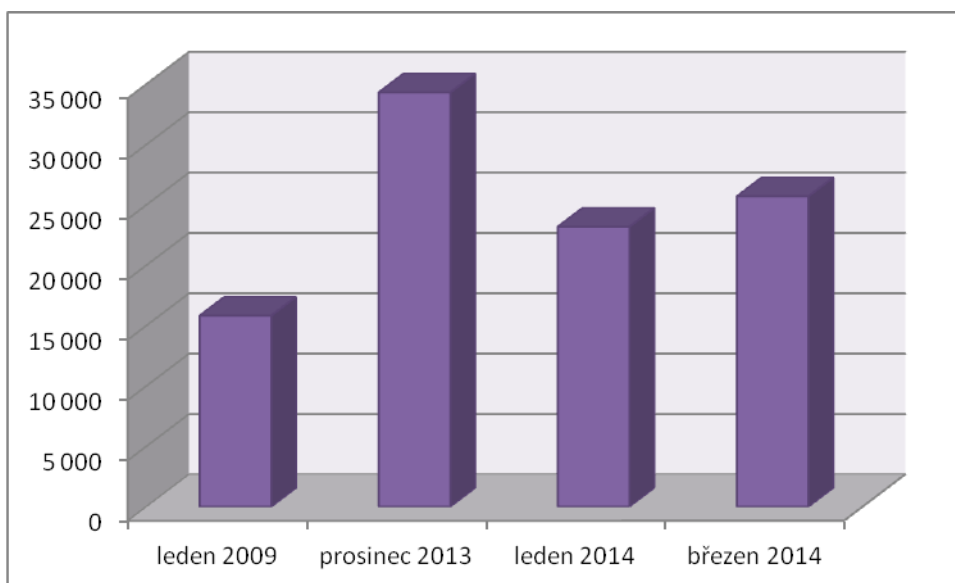
Z průzkumu Nadace Partners vyplynulo, že stav finanční gramotnosti na Slovensku je na nízké úrovni. Téměř tři čtvrtiny respondentů neplánuje výdaje ve své domácnosti. Jen polovina respondentů má úplný přehled o tocích financí ve své domácnosti, přičemž větší přehled mají ženy než muži. Také téměř polovina respondentů uvedla, že ze svých příjmů měsíčně téměř nic neušetří.

Nízká úroveň gramotnosti seniorů přináší sebou stále se zvyšující počet seniorů pobírajících důchod, kteří se ocitají v dluhové pasti a je na jejich důchod uvalena exekuce.

Z průzkumu provedeného Národní bankou Slovenska v letech 2010 - 2011 v kapitole pasiv domácností – úvěrů, bylo zjištěno, že 24,5 % respondentů ve věku 50 – 59 let je zatížena úvěrem, v kategorii seniorů nad 60 let je to již jen 5,2 %. Nejvíce zatíženou skupinou respondentů je kategorie 30 – 39 let, kde má 42,8 % respondentů úvěr. Přičemž, co se týká druhu úvěru tak téměř 13 % tvoří nezabezpečené úvěry, kam patří např. spotřební úvěry.

Z následujícího grafu je patrný meziroční nárůst exekucí důchodů, snížení počtu exekucí mezi prosincem 2013 a lednem 2014 způsobilo zvýšení chráněné částky důchodu, která nemůže být seniorovi sražena. Nárůst exekucí důchodů za 1. čtvrtletí roku 2014 o více jak 2 tisíce ukazuje na to, že stále více seniorů se dostává do dluhové

pasti. Dle mluvčího Sociální pojišťovny, která má na starosti exekuce důchodů existuje velká skupina důchodců, u kterých nemůže být exekuce prováděna z důvodu velmi nízkého důchodu. Důvodem dluhů seniorů jsou především dluhy vůči nebankovním společnostem, telekomunikačním operátorům či zdravotním pojišťovnám.

Graf 15: Počet exekucí důchodů

Zdroj: vlastní zpracování

Srovnání výsledků průzkumu finanční gramotnosti v jednotlivých zemích

Co se týká srovnání výsledků výzkumu finanční gramotnosti v jednotlivých zemích, lze říci, že čeští senioři jsou na tom ve srovnání s Polskem či Slovenskem přibližně na stejné úrovni – můžeme bohužel říci, že finanční úroveň není příliš velká. Lze to také přičíst faktu, že všechny tři země patřily do roku 1989 k zemím socialistického bloku, kde finanční služby byly mnohem jednodušší a méně rozšířené. Z toho také vyplývá, že senioři z výše uvedených zemí mají problém s porozuměním této problematice. Vždyť nejvíce vědomostí, nejen z této oblasti, člověk získává během svého produktivního života, kdy má dojem, že tyto vědomosti také nejvíce potřebuje. S přibývajícím věkem nabývá pocit, že již není nutné a potřebné se dále vzdělávat. Také

s tím, jak se v současnosti rychle mění na jedné straně předpisy, zákony a na straně druhé se vyvíjí technika, ztrácí senior přehled a nestačí vstřebávat novinky.

Z výzkumů v jednotlivých zemích také vyplynulo, že úroveň finanční gramotnosti se zvyšuje s ohledem na vzdělání respondentů, to znamená, čím vyšší vzdělání má respondent, tím je jeho finanční gramotnost na lepší úrovni, což platí jak u střední generace, tak částečně také u generace seniorů. Také vliv objemu finančních prostředků je přímo úměrný ke kvalitě finanční gramotnosti. Lidé, kteří spadají do nízkopříjmové skupiny, nemají příliš vysokou hodnotu finanční gramotnosti a tím se i snáze dostanou do vlivu podvodníků a lichvářů a následně tak do dluhové pasti. Stejně tak se ukázalo, že nejlepší finanční gramotnosti dosahují respondenti ze střední generace, která má také největší zájem si své vzdělání v této oblasti zvyšovat. Naopak se ukázalo, že výuka finanční gramotnosti na školách se nijak výrazně neprojevuje na zlepšování finanční gramotnosti mladé generace.

Ve všech třech zemích se také mnoho seniorů dostává do situace, že jim z důchodu zbývá jen nepatrná část prostředků, protože byla na jejich důchod uvalena exekuce. V jednotlivých zemích se nacházejí i mnozí senioři, kteří exekuci na důchod nemají z důvodu, že jejich důchod je tak malý, že nemohou být srážky vůbec uskutečňovány.

V průzkumech lze ale najít také v jednotlivých zemích rozdílnosti. Zatímco čeští respondenti odpověděli v 60 %, že si spoří, většina slovenských respondentů naopak uvedla, že není schopna si utvořit dostatečnou finanční rezervu do budoucna. Rozdíl mezi českými a slovenskými respondenty je také v představě o toku svých financí. Slovenští respondenti uvedli, že téměř 50 % z nich nemá představu, kolik vydělají a kam jejich peníze mizí, naopak čeští respondenti uvedli, že až v 92 %, že mají alespoň hrubou představu o tocích svých finančních prostředků.

8. ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo s ohledem na závažnost tématu prověřit finanční znalosti seniorů žijících v České republice jako jedné z ohrožených skupin v této problematice. Zvolené téma je dnes velmi aktuální, což byl i důvod výběru pro zpracování této diplomové práce.

Teoretická část mé diplomové práce byla věnována nejprve seznámení s pojmem finanční gramotnosti. Další část byla věnována ochraně spotřebitele a projektům finanční gramotnosti v České republice.

Praktická část je založena na vyhodnocování dotazníku, který byl předkládán seniorům v Českých Budějovicích. Pro výzkum bylo vybráno Centrum sociálních služeb Staroměstská České Budějovice z důvodu, že v péči sociálních pracovníků jsou i klienti, kteří si pronajímají jednotlivé byty a je u nich předpoklad aktivního života. Další institucí byl Domov pro seniory „U Hvízdala“ v Českých Budějovicích, který byl vybrán ze stejného důvodu jako předchozí instituce. Poslední institucí, kde byly dotazníky rozdávány byla pobočka Komerční banky, a. s. v Českých Budějovicích.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 300 respondentů, z toho 150 respondentů žijících již v domovech pro seniory a 150 respondentů ve věkové kategorii 60 – 65 let, kteří žijí v bytech či rodinných domech a v posledních 20 letech či ještě dnes patří mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Pro zjednodušení byli senioři žijící v domovech pro seniory a pečovatelských domech označeni jako skupina 1, senioři ve věkové kategorii 60 – 65 let žijících samostatně jako skupina 2.

Seniorům bylo položeno 9 otázek zjišťujících jejich finanční gramotnost.

Dle první otázky se dotazníkového šetření zúčastnilo 75 žen ze skupiny 1 a 68 žen ze skupiny 2, tj. celkem 143 žen. Dále 75 mužů ze skupiny 1 a 82 mužů ze skupiny 2, tj. celkem 157 respondentů mužského pohlaví.

Druhou položenou otázkou bylo dosažené vzdělání. Přičemž u **skupiny 1 mělo nejvíce dotazovaných střední školu nebo bylo vyučeno**. Konkrétně 50 respondentů

má středoškolské vzdělání, 46 respondentů je vyučeno, 32 respondentů má základní vzdělání a 22 respondentů vysokou školu. **U skupiny 2 převládalo vzdělání vysokoškolské a středoškolské.** Vysokoškolské vzdělání uvádělo 66 respondentů, 64 dotazovaných uvádělo středoškolské vzdělání a 20 respondentů bylo vyučeno. Rozdíl vzdělání mezi skupinami lze pravděpodobně vysvětlit tím, že 1 skupina, převážně starších seniorů vyrůstala v poválečné době, kdy vzdělání bylo hůře dosažitelné.

Další položená otázka se zaměřovala na finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech. **V případě skupiny 1 více než polovina dotazových měla nebo ještě má běžný účet v bance (87 respondentů).** Penzijní připojištění má či mělo sjednáno 62 seniorů. Přibližně pětina seniorů, konkrétně 37, v posledních 20 letech nevyužívala žádný finanční produkt. **Ve skupině 2 všech 150 respondentů využívalo nebo využívá běžný účet a 132 dotazovaných vlastní nebo vlastnilo platební kartu.** Penzijní připojištění má či mělo 130 dotazovaných. Pojištění využívalo nebo využívá 120 respondentů. Tato rozdílná čísla jsou dle mého názoru daná rozdílným věkem respondentů. Skupina 1 zastupuje seniory, kteří již žijí v domovech pro seniory a nezbyvá jim příliš finančních prostředků po zaplacení sociálních služeb a léků. Skupina 2 zastupuje seniory v brzkém stáří, v hodně případech ještě pracujících na částečné úvazky a tím pádem s vyšším disponibilním důchodem a aktivnějším přístupem k otázkám rodinných financím.

Následující otázka se týkala spokojenosti dotazovaných seniorů s nabízenými službami a servisem spojených s finančními produkty, které využívali v minulosti či využívají ještě dnes. **Jen ve výjimečných případech senioři uvedli nespokojenost. Týkala se výhradně poplatků at' již za vedení běžného či úvěrového účtu nebo poplatků za předčasné splacení úvěru či za příchozí a odchozí platby.** Senioři často uváděli, že si již nepamatují konkrétní situaci, kdy si například zřizovali běžný účet v bance, ale zásadní nespokojenost si nevybavují.

Pátou položenou otázkou byl dotaz na způsob hledání produktů a získávání informací o produktu. **Mezi nejvíce vybírané možnosti patřilo především získávání informací u známých a porovnávání více institucí osobními návštěvami. Jen minimum**

dotazovaných hledalo informace o produktu na internetu nebo reagovali na reklamu v televizi. Dle mého názoru, velká část seniorů věří raději známým či vlastnímu jednání než moderním technologiím, jako je např. internet.

Následující otázka byla zaměřena na finanční tíseň. Konkrétně **zda se senioři dostali do finanční tísně v souvislosti s finančním produktem. Zde téměř naprostá většina zodpověděla, že nikoliv.** Pouze tři z dotazovaných odpověděli ano. Ve všech případech se snažili domluvit si nové podmínky splácení úvěru. S otázkou byla spojena i další otázka týkající se toho, zda senioři vědí, jak situaci finanční tísně řešit a případně kam se obrátit. **Zde se ukázalo, že 62 % respondentů ví, jak situaci řešit a na koho se obrátit. Zbývajících 38 % dotazovaných neví, jak situaci řešit, ani kam se obrátit, i z důvodu, že tuto situaci ještě řešit nemuseli.** Mezi kladnými odpověďmi bylo například kontaktovat banku či finančního poradce nebo požádat o pomoc rodinu. Ale existuje i mnoho poraden a institucí na které se může občan obrátit v případě, že by se dostal do finanční tísně. Tyto poradny a instituce poskytují bezplatné odborné poradenství, pomáhají klientům kontaktovat věřitele, domlouvat splátkové kalendáře nebo hledat jiné řešení, která by je postupem času vyvedla z finanční tísně. Mezi takové poradny a instituce patří například Poradna při finanční tísni, o. p. s., Člověk v tísni, Dluhový poradce při Jihočeské rozvojové o. p. s. či občanské poradny v jednotlivých městech, které spadají pod Asociaci občanských poraden.

Další položenou otázkou bylo, co je nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce a produktu. Zde je patrné, že **seniory ve skupině 1 již problematika finančních služeb a produktů příliš nezajímá. Téměř polovina dotazovaných uváděla, že vzhledem k věku a velikosti důchodu již tuto oblast nesleduje. Respondenti ve skupině 2 mají určitý přehled a ví, na co si dát pozor při vybírání finančních produktů.** Mezi často vyskytující se odpovědi patřily stížnosti na výši poplatků, podmínky ve smlouvě, výši úroků, spolehlivost zaměstnanců a jejich profesionální přístup, reference na instituci a další.

Další otázka směřovala ke sledování podvodného jednání. Senioři odpovídali, zda se ve svém okolí setkali s podvodným jednáním v souvislosti s finančními produkty. **Pouze šest seniorů z obou skupin se s podvodným jednáním setkalo.**

Konkrétně uvedli, že jejich banka byla uzavřena a oni nedostali zpět své peníze či docházelo k zamlčování informací a neposkytnutí dokumentů k prostudování.

Poslední položená otázka se týkala rozpočtu, zda si dotazovaní tvoří rodinný rozpočet a případně na jak dlouho ho sestavují. **Zde polovina dotazovaných seniorů ze skupiny 1 rozpočet sestavuje a polovina nesestavuje.** Jako důvod nesestavování rozpočtu byl nejčastěji uváděn nedostatek finančních zdrojů, především u klientů domova důchodců a pečovatelských domů, kdy jim zůstává po zaplacení ubytování, služeb a péče sociálních pracovníků k dispozici pouze malá finanční částka. **U kladných odpovědí na sestavování rozpočtu převládala doba sestavování na 1 měsíc a následoval 1 týden. V případě skupiny 2 jsou čísla již jiná. Zde rozpočet nesestavuje 122 respondentů, tj. 81 %. Pouze 28 dotazovaných rozpočet tvoří a to ve všech případech měsíčně.**

Počet seniorů, kteří rozpočet nesestavují, je vysoký. Důvody však mohou být různé, jako jeden lze uvést, že příjem seniorů je příliš nízký a díky tomu jim již nestojí za to, sestavovat si rozpočet, protože utratí všechny své peníze za své základní potřeby (jídlo, bydlení, léky, léčení apod.) Dalším důvodem může být, že za léta již získali dostatečnou praxi hospodařit se svými penězi bez sestavování rozpočtu, a dokážou si své výdaje uhlídat i bez jeho sestavování.

Dále byl použit test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulky. Byly stanoveny tři hypotézy, které nám měly ukázat, zda má pohlaví respondentů vliv na odpovědi. **Ani jedna z vybraných hypotéz nepotvrdila závislost pohlaví respondentů na zvolenou odpověď.**

Myslím si, že senioři jsou v dnešní době velmi ohroženou skupinou, jsou velmi důvěřiví a tím více jsou náchylní na klamavé a podvodné techniky, které jsou v dnešní době velmi časté. Zároveň vzniká velké množství nových finančních produktů a senioři nemají potřebné vzdělání ani zkušenosti, aby se na finančním trhu dokázali zorientovat. Jak ale ukázal dotazník, jejich finanční gramotnost není vysloveně špatná, přesto lze říci, že je stále možné i nutné pracovat na zlepšení úrovně finanční gramotnosti. Dotazníkové šetření bylo prováděno u starší generace dnešních seniorů, kteří nemají příliš peněz, tudíž se o produkty již tolik nezajímají a zároveň u mladší generace

seniorů, u kterých je ještě vidět určitý zájem a aktivita týkající se finančních produktů. Pokud by se dostali do finanční tísně, byli by ohroženi například firmami nabízející rychlé půjčky, ovšem s velkým úrokem. Jistě by se i snáze dali nalákat různými podvodníky a lichváři. Generace dnešních seniorů je velmi důvěřivá a mnoho lidí toho využívá nejen v oblasti financí. Příkladem, jak proti tomu bojovat, může být dokumentární film „Šmejdi“, který právě poukazuje na důvěřivost dnešních seniorů u „výhodných“ akcí typu zájezd a oběd zdarma. Kdy se jedná o prodejní nátlakové akce, spojené s manipulací a agresí. Senior se snadno nechá přesvědčit, že daný produkt opravdu potřebuje a koupí předražené zboží. Problémem pro seniory ale může být i jejich rodina, která v některých případech využívá i různou formu nátlaku, případně i vydírání, aby od svých rodičů či prarodičů získali jejich peníze a to jak jejich celoživotní úspory, tak i běžné peníze z důchodu.

V České republice existuje mnoho projektů, zabývajících se zvyšováním finanční gramotnosti. Například zvýšená výuka finanční gramotnosti na základních školách, den finanční gramotnosti atd. Je zde ale otázka, zda jsou podobné aktivity týkající se finanční gramotnosti směřovány i k seniorům. **Pro zlepšení bych navrhovala v pečovatelských domech a domovech pro seniory nabízet konzultaci s odborníkem, pokud by si senior chtěl pořídit půjčku například na televizi, auto či třeba počítač nebo například pomoci dětem z finanční tísně. Určitě by nebylo na škodu, aby se seniory odborníci mluvili i o problémech spojených s jejich důvěřivostí, ať už vůči cizím lidem (typu podvodných či neprofesionálních prodejců), ale také o možnosti, jak čelit vydírání ze strany rodiny. Senioři mnohdy raději dají peníze svým dětem či vnoučatům, protože mají strach, že zůstanou úplně sami, že jejich blízcí je nepřijdou ani navštívit, že neuvidí vyrůstat svá vnoučata a pravnoučata. Variantou jsou i dostupné materiály, které by usnadnily prvotní orientaci na trhu a popřípadě varovaly před podvodnými praktikami. Tyto materiály by však musely být zpracovány přehlednou formou tak, aby se v nich senior neztrácel a tím neztratil i zájem o seznámení s nimi.** Na druhou stranu, dotazníky jsem se seniory vyplňovala a mohu říct, že již nejeví velký zájem o to, dozvědět se něco nového z této oblasti.

Závěrem lze říci, že zvyšování finanční gramotnosti seniorů je dlouhodobá otázka. A pokud chceme mít více vzdělané seniory, musíme vzdělávat i mladší kategorie občanů, neboť i oni časem zestárnou, ale své finanční znalosti již neztratí.

9. SUMMARY

The aim of this study was to investigate the financial knowledge of older people as a vulnerable population in the Czech Republic.

For the analysis of the survey were selected seniors living in Czech Budejovice. The first study group were seniors living in retirement homes and nursing homes. The second group of seniors were in the age group 60-65 years, living alone and in many cases are among the economically active population. The survey covered a total of 300 respondents, 143 women and 157 were considered men. Seniors 9 questions relating to their financial literacy. The survey covered a total of 300 respondents, 143 women and 157 men.

Research has shown that more than half of seniors ownership in the last 20 years, or even your own checking account. Other research has shown that older people when choosing a financial product is most known for the information and personal visits in institutions. Issues related to financial distress showed that half of seniors do not know what to do in case of financial distress. It's a very negative findings. Seniors are very vulnerable to various adverse loans with high interest. Other research has shown that less than half of the respondents is preparing for the family budget. If your budget is drawn up, then most in a month or week.

In the Czech Republic created projects that focus on increasing financial literacy, including even the elderly.

10. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

[1] Chrástka, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu, Základy kvantitativního výzkumu*. Praha, Česká Republika: Grada Publishing.

[2] Prof. Ing. Vybíhal, CSc., V. (2011). *Slabikář finanční gramotnosti: základních 7 modulů finanční gramotnosti* (2nd ed.). Praha, Česká Republika: COFET.

[3] Revenda, Z., Mandel, M., Kodera, J., Musílek, P., Dvořák, P., & Brada, J. (2008). *Peněžní ekonomie a bankovníctví* (4th ed.). Praha, Česká Republika: Management Press.

[4] Dvořáková, Z., & Smrčka, L. (2011). *Finanční vzdělávání pro střední školy se sbírkou řešených příkladů na DC*. Praha, Česká Republika: C.H. Beck.

[6] Prof. Ing. Rejnuš, CSc., O. (2010). *Peněžní ekonomie* (5th ed.). Praha, Česká Republika: Akademické nakladatelství CERM.

[7] Šenkýřová, B. (2010). *Bankovníctví II učebnice*. Praha, Česká Republika: Grada Publishing.

[8] Ryan, J. S. (2012). *Personal Financial Literacy*. South-Western: Cengage Learning.

[9] Anděl, J. (2007). *Statistické metody* (4th ed.). Praha, Česká Republika: Matfyzpress.

[10] Ing. Pilař, J. (2012). Finanční gramotnost: Jak s penězi [online]. (2nd ed.). Praha, Česká republika: SKP -CENTRUM , o.p.s. Dostupné z:

https://www.email.cz/download/i/5hXZVyzEa3RerTFc2cYM-Rn9OJUP3diuRR-njLZAnbptm2e_21OuV5RLXs2g12pZnWN25Yk/Financni-gramotnost-aneb-Jak-s-penezi.pdf

[11] Horvátová, Z., & Petrášková, V. (2010). *Vybrané kapitoly z finanční gramotnosti*. České Budějovice, Česká Republika: Jihočeská univerzita.

[12] Kociánová, H. (2012). *Finanční gramotnost v kostce: aneb co Vás neměl kdo naučit*. Olomouc, Česká Republika: ANAG.

[13] Dvořáková, D., & Stříteský, M. (2010). *Finanční gramotnost jako prevence předlužení občana na CD* (1th ed.). Praha, Česká Republika: Oeconomica.

[14] Haškovcová, H. (2012). *Sociální gerontologie aneb Seniori mezi námi* (1th ed.). Praha, Česká Republika: Galén.

[15] Edmüller, A., & Wilhelm, T. (2011). *Velká kniha manipulativních technik* (1th ed.). Praha, Česká Republika: Grada.

Další použité zdroje

[16] Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy: Národní strategie finančního vzdělávání. *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. 1. vyd. Praha, 2010 [cit. 2013-12-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/31443/>

[17] Penzijní společnost Česká spořitelna: Výše státního příspěvku. [online]. 2014 [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: www.ceskapenzijni.cz/pfcs/menu/cs/lide/navpt_vyse_st_prispevku_pp

[18] Den finanční gramotnosti. [online]. Estetica, s.r.o., 2011 [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: <http://www.denfinancnigramotnosti.cz/>

[19] Rozumíme penězům. [online]. 2014 [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: <http://www.rozumimepenezum.cz/>

[20] Evropský sociální fond v ČR: Program finanční gramotnosti a prevence zadlužení. [online]. Praha, 3. 3. 2013, 22. 11. 2013 [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/projekty/program-financni-gramotnosti-a-prevence-zadluzeni>

[21] Economy Rating. [online]. Brno [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.economy-rating.cz/stranka/financni-gramotnost>

[22] Česká národní banka. Finanční gramotnost. www.cnb.cz [online]. 13. prosinec 2013 [cit. 2014-08-16]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/spotrebitel/financni_gramotnost/mereni_fg_tk_20101213/financni_gramotnost_20101213_stemmark.pdf.

[23] Česká obchodní inspekce. *Oznamování předváděcích prodejních akcí*. www.coi.cz [online]. ©2013 [cit. 2013-08-17]. Dostupné z: <http://www.coi.cz/cz/pro-podnikatele/oznamovani-predvadecich-akci/>.

[24] JAROŠ, J. Šmejdi: aneb jak se vyrovnat s předváděcími akcemi pro seniory? Vyhýbat se jim. *Revue 50+*. 2013, roč. 9, č. 6, s. 40 – 41.

[25] dTest. *Jak nespadnout do pastí: Brožura (nejen) pro seniory zdarma*. www.dtest.cz [online]. 12. prosinec 2013 [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: http://www.dtest.cz/clanek-2747/jak-nespadnout-do-pasti-brozura-nejen-pro-seniory-zdarma?ga_email=1&fid=4cca.

[26] dTest. *Podomní prodej a předváděcí akce*. www.dtest.cz [online]. 12. prosinec 2013 [cit. 2014-08-15]. Dostupné z: http://www.dtest.cz/clanek-3262/podomni-prodej-a-predvadecci-akce?utm_source=novinky131216&utm_medium=email&utm_id=565848&aid=848.

[27] Slovenská banková asociácia. (2011). SBA je najväčším poskytovateľom finančného vzdelávania na Slovensku. Dostupné z: <http://www.sbaonline.sk/sk/presscentrum/tlacove-spravy-sba/sba-je-najvacsim-poskytovatelom-financneho-vzdelavania-na-slovensku.html>.

[28] Slovenská banková asociácia. (2008). SBA vypracovala pre klientov bánk slovník bankových pojmov. Dostupné z: <http://www.sbaonline.sk/sk/presscentrum/tlacove-spravysba/sba-vypracovala-pre-klientov-bank-slovnik-bankovych-pojmov.html>.

[29] Nadácia pre deti Slovenska. (2013). Poznaj svoje peniaze. Dostupné z: www.poznaj.sk.

[30] Inštitút bankového vzdelávania NBS, n.o. (2013). Projekty. Dostupné z: <http://ibvnbs.sk/Projekty>.

[31] Citibank. (2014). Edukacja finansowa. Dostępne z:
<http://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/6557.htm>.

[32] Narodowy Bank Polski. (2014). Edukacja. Dostępne z:
<http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/adf/adf.html>.

[33] Provident Polska S.A. (2014). Oczekiwania w obszarze Edukacja finansowa.
Dostępne z: <http://www.csr-provident.pl/dialog.html?parent=56>.

11. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Graf 1: Rozdělení respondentů dle dosaženého vzdělání - skupina 1

Graf 2: Rozdělení respondentů dle dosaženého vzdělání - skupina 2

Graf 3: Finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech – skupina 1

Graf 4: Finanční produkty využívané seniory v posledních 20 letech – skupina 2

Graf 5: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 1 – skupina 1

Graf 6: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 2 – skupina 1

Graf 7: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 1 – skupina 2

Graf 8: Způsob hledání a získávání informací o finančních produktech 2 – skupina 2

Graf 9: Řešení finanční tísně – skupina 1

Graf 10: Co je důležité sledovat při výběru finančního produktu nebo finanční instituce – skupina 1

Graf 11: Co je důležité sledovat při výběru finančního produktu nebo finanční instituce – skupina 2

Graf 12: Frekvence sestavování rozpočtu – skupina 1

Graf 13: Index finanční gramotnosti (IFG)

Graf 14: Úroveň finanční gramotnosti v Polsku

Graf 15: Počet exekucí důchodů

Tabulka 1: Počet důchodů s nařízenou exekuční srážkou

Tabulka 2: Kontingenční tabulka – vliv pohlaví respondentů na sestavování rozpočtu

Tabulka 3: Kontingenční tabulka: vliv pohlaví respondentů na sledování finančního trhu (produktů)

Tabulka 4: Kontingenční tabulka – vliv pohlaví respondentů na využívání finančních produktů

12. PŘÍLOHY

Příloha 1: Dotazník

1. Jste:

- muž
- žena

2. Dosažené vzdělání:

- základní
- vyučen
- střední škola
- vysoká škola

3. Jaký finanční produkt jste za posledních 20 let používal/a?

- běžný účet
- karty
- úvěry
- pojištění
- penzijní (či stavební) spoření
- investice do fondů či cenných papírů

4. Měl/a jste dobrý pocit z nabízených služeb a servisu spojeného s tímto produktem?
Pokud ne, uveďte prosím, co konkrétně Vám vadilo.

Běžný účet

- ano
- ne (prosím uveďte, s čím konkrétně jste nebyli spokojeni)

.....

Karty

- ano
- ne (prosím uveďte, s čím konkrétně jste nebyli spokojeni)

.....

Úvěry

- ano
 - ne (prosím uveďte, s čím konkrétně jste nebyli spokojeni)
-

Pojištění

- ano
 - ne (prosím uveďte, s čím konkrétně jste nebyli spokojeni)
-

Penzijní (či stavební) spoření

- ano
 - ne (prosím uveďte, s čím konkrétně jste nebyli spokojeni)
-

Investice do fondů či cenných papírů

- ano
 - ne (prosím uveďte, s čím konkrétně jste nebyli spokojeni)
-

5. Jakým způsobem jste hledal/a tyto produkty, jak jste se informoval/a?

- u známých
 - z reklam
 - porovnávání více institucí, osobními návštěvami
 - porovnávání nabídek na internetu
 - jinak (prosím uveďte jakým způsobem)
-

6. Dostal/a jste se do finanční tísně v souvislosti s finančním produktem (např. nesplácení úvěru)?

- ano
- ne

Pokud ANO, jak jste situaci řešil/a?

.....

.....

.....

Pokud NE, víte kam se obrátit a jak situaci řešit?

.....

.....

.....

7. Co je podle Vás nejdůležitější sledovat při výběru finanční instituce a produktu? (prosím vypište)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Setkal/a jste se ve svém okolí s podvodným jednáním v souvislosti s finančními produkty? Pokud ano, prosím uveďte příklad, případně instituci.

- ano

.....

ne

9. Sestavujete si rodinný rozpočet? Pokud ano, na jako dlouho ho sestavujete?

ano

.....

ne